

JOGI FÓRUM PUBLIKÁCIÓ

Változások az élettársi jogviszony szabályozásában

Bevezető

2005. május 24. napján az SZDSZ törvényjavaslatot terjesztett elő az élettársi kapcsolatok újraszabályozására, amely a T/16.349. számú besorolást kapta. A javaslatot az alkotmány és igazságügyi bizottság tárgyalta meg 2005. június 13. napján, ahol is a további tárgyalást elnapolta.¹ A törvényjavaslat szerint az élettársak lehetőséget kapnának arra, hogy jogviszonyukat anyakönyvvezető előtt regisztrálják s ennek alapján jogot szereznének egymás között az öröklésre, továbbá kapcsolatuk megszakadása esetén a lakáshasználatra ugyanúgy, mintha házastársak lennének.

Tanulmányomban először azt tekintem át, hogy az élettársi kapcsolatok körében milyen jellegű jogi változások mentek végbe az elmúlt évek során a nemzetközi joggyakorlatban; ezt követően a regisztrált élettársi kapcsolatáról szóló törvényjavaslatot veszem elemzés alá.

I. fejezet: Az élettársi jogviszony szabályozási modelljei

Az élettársi kapcsolat az 1960-as évek szexuális forradalmát követően kezdte el minden korosztályon belül részlegesen helyettesíteni a házasság intézményét s ma már nem egyszerűen megtűrt, hanem a fiatal korosztályok esetén kifejezetten javasolt együttélési forma (próbaházasság) lett. A jogalkotóknak az 1970-es évektől kezdve Európa-szerte (a kapitalista és szocialista tömbben egyaránt) kezelnie kellett ezt az új, terjedő együttélési formát, amely lassan annak részleges emancipációjához vezetett részint a közvéleményben, majd ennek hatására a polgári és családi jogban. Az elsődleges cél tehát az élettársi jogviszony olyan irányú rendezése lett, amely a jogilag nem szabályozott együttélés-együttgazdálkodás modellje helyett egy jogilag rendezett lehetőséget nyújthatott a közös életvitelre berendezkedett személyeknek. Ennek hatására az élettársak bizonyos területeken - elsősorban az adójog, a társadalombiztosítás, a szociálpolitikai kedvezmények, továbbá a lakásbérletek körében - államonként igen eltérő mértékű jogokat szereztek, és ezeket is elsősorban a társadalom, ill. harmadik személyek irányában.

Ugyanakkor a homoszexuálisok érdekvédelmi mozgalmainak ébredése élesen világított rá arra, hogy a heteroszexuális párok élettársi kapcsolata ugyan lehet a többségi társadalom által vitatott, javallt, eltűrt vagy akár ellenzett együttélési mód, azonban a homoszexuális személyek másfajta együttélési módot - házassági lehetőség hiányában, pl. Magyarországon - nem is tudnának választani.² Ez a probléma azért is vált bonyolulttá, mert a külön- és egynemű párok együttélésének szabályozása nincs kényyszerűen összekötve egymással. A különemű párkapcsolatoknál ugyanis nem szükséges, csak lehetséges megoldás az élettársi kapcsolatok „anyakönyvesítése”, továbbá az e jogviszonyból nyerhető jogok és kötelezettségek rendezése; ellenben az egynemű párok esetén az élettársi kapcsolatok elismerése a szó szoros értelemben egzisztenciális kérdéssé vált.

A megoldási lehetőségekről szóló vita „kínos” volt és most is az, mert mindkét problémát illetően több a tévhit, mint a tényismeret. Akik ellenzik a különemű személyek élettársi kapcsolatának rendezését, azok általában apokaliptikus méreteket eltűlozzák az élettársi kapcsolatokban együtt élők számát és ennek alapján a házasságok, illetve a nyugati társadalmak erkölcsi széthullását vetítik elő. A különemű élettársi kapcsolatokhoz fűződő jogok kiterjesztését szorgalmazók szerint viszont hiba nem tudomást venni a hagyományos házasságot felváltó együttélési módok népszerűségéről, mivel a házasságon kívüli, de rendezett együttélés még mindig jobb, mint a házasság nélküli rendezetlen. Ami pedig az egynemű személyek élettársi kapcsolatának a rendezését illeti, a helyzet még kiélezettebb: akik ellenzik, azok arra szokták alapítani a véleményüket, hogy a homoszexualitás vagy bűn, vagy betegség, márpedig egy ilyen jellegű problémát nem a polgári és családjog, hanem a Btk. vagy az elmeorvos eszközzeivel kell „kezelni”. A „melegházasságok” támogatói szerint viszont a homoszexuális személyeknek nincs lehetőségük másféle jogviszonyban együtt élni, mint az élettársi közösségben - hacsak nem kapnak engedélyt a házasságra. Ezt azonban a többségi társadalom általában ellenzi, ugyanakkor a regisztrált élettársi

¹ www.mkogy.hu

² Az „egynemű” és különemű” szavak nem azonosak a „heteroszexuális” és „homoszexuális” kifejezésekkel. Ez utóbbiak ugyanis nemi irányultságot is magukban foglalnak. Kissé egyszerűbben: egynemű párkapcsolat lehetséges úgy is, hogy a felek egyébként nem bírnak homoszexuális vágyakkal. Természetesen az egynemű párkapcsolatot a gyakorlatban a homoszexuálisok kötik meg, azonban a két fogalom tartalma jogilag mégsem azonos egymással.

jogviszonyt meg éppen a homoszexuálisok kritizálják, mint házasságpótlékot, amely azonban mégsem „az”. És akkor még nem beszéltünk a transzszexuális személyek élettársi és házasságkötési jogáról, amely szintén nem egyszerű kérdés - bár jelenleg ők olyan marginális csoportot képeznek a társadalmakban, hogy szinte senki sem foglalkozik velük.

A továbbiak folyamán egy áttekintő körképet mutatok be arról, hogy jelenleg külföldön - és főleg: az Európai Unió tagállamaiban - milyen megoldásokat vezetett be a jogalkotó az egy- és különemű személyek házasságon kívül párkapcsolatának a rendezésére.

Az élettársi kapcsolatok törvényesítése: a skandináv modell

A skandináv államok voltak az elsők, amelyek a házasság mellett egy új párkapcsolati formát is bevezették a jogrendszerükbe: a regisztrált élettársi kapcsolatot.

Ennek lényege leegyszerűsítve az, hogy akkor jön létre, amikor azt a felek egy meghatározott hatóságnál bejegyeztetik egy erre szolgáló regiszterbe (ami lehet anyakönyv is). Ez nem azt jelenti, hogy a jog nem ismeri el a nem-regisztrált élettársi viszonyt, de ahhoz korántsem fűz olyan kedvező jogi hatásokat, mint a regisztrálthoz. Az északi modell azonban kizárólag az egynemű partnerkapcsolatok jogi szabályozása érdekében jött létre.

Az első ilyen regisztrációs lehetőséget, mondhatni: az alapváltozatot Dánia hozta meg az 1989. június 7-én keletkezett és október 1-én hatályba lépett 1989. évi 372. sz. törvény alapján. Ez kimondja, hogy a minden egyéb jogszabályban szereplő „házasság” és „házastárs” kifejezések alatt a továbbiak folyamán a bejegyzett élettársi kapcsolatban lévőket és kapcsolatukat is érteni kell. Különbségek azért megmaradtak a házasság és e jogviszony között: így a bejegyzett fél örökbe fogadhatja ugyan a másik fél gyermekét, kivéve, ha ezt a gyermeket külföldről fogadták örökbe, továbbá a pár maga nem fogadhat örökbe gyermeket, emellett a lesbikus párok nem vehetnek részt reprodukciós eljárásokban.³ Grönland, mint Dánia tartománya 1999. április 26-án fogadta be a törvényt. A jogszabály jelenleg hatályos szövege így hangzik:⁴

1. § Két azonos nemű személy bejegyeztetheti a párkapcsolatát.

Bejegyzés

2. § (1) A dán házassági törvény első része, továbbá a 12. §-a, 13. § (1) bekezdése és a (2) bekezdésének első mondata megfelelően alkalmazandó a bejegyzett párkapcsolatokra a (2) bekezdésben foglalt eltéréssel.

(2) A párkapcsolat csak abban az esetben jegyezhető be, ha

1. a párkapcsolat egyik tagja dán állampolgár és Dániában van a lakóhelye,
2. mindkét fél közvetlenül a bejegyzést megelőzően két éven keresztül folyamatosan belföldön lakott.

(3) A norvég, svéd, vagy izlandi állampolgárságot a dán állampolgársággal azonos módon kell kezelni az 1. § (2) bekezdésének vonatkozásában. Az igazságügyi miniszter azonban meghatározhatja, hogy más olyan állam állampolgársága is a dán állampolgársággal azonos módon kezelendő, amely állam a bejegyzett párkapcsolatról a dániai bejegyzett párkapcsolattal azonos módon rendelkezik.

(4) A párkapcsolat bejegyzésének az eljárási rendjéről rendelkező szabályok, beleértve annak vizsgálatát is, hogy a regisztráció feltételei fennállnak-e, az igazságügyi miniszter által kerülnek meghatározásra.

Jogi hatások

3. § (1) A 4. §-ban foglalt kivételtől eltekintve a párkapcsolat bejegyzése ugyanolyan joghatással jár, mint a házasság megkötése.

(2) A dán jog ama szabályai, amelyek a házasságot és a házastársak jogviszonyát rendezik, megfelelően alkalmazandóak a bejegyzett párkapcsolatra és a bejegyzett felekre.

³ Erre amúgy is kevés lehetőség van Európában. Azon országokon túlmenően, amelyeknél a tanulmány ennek lehetőségét kifejezetten jelzi, egyedülálló nőnek vagy egynemű női párnak nincs lehetősége a reprodukciós eljárásokban való részvételre.

⁴ A szerző saját fordítása.

4. § (1) A dán Örökbefogadási Törvény ama rendelkezései, amelyek a házasfelekre vonatkoznak, nem alkalmazandók a bejegyzett párkapcsolatra. Mindazonáltal az egyik bejegyzett fél örökbe fogadhatja a másik fél gyermekét, kivéve, ha a gyermeket másik országból fogadták örökbe.

(2) A dán Gyámságról és joghoz való hozzáférésről szóló törvény 11. § második mondata és a 14. § (4) bekezdése nem alkalmazandó a bejegyzett párokra.

(3) A dán jog ama rendelkezései, amelyek különleges szabályokat foglalnak magukba a házasság bármely tagjának nemiségével kapcsolatban, nem alkalmazandók a bejegyzett párkapcsolatra.

(4) A nemzetközi szerződések ama rendelkezései nem alkalmazandók a bejegyzett párkapcsolatra, hacsak ezt más szerződő felek el nem fogadják.

Felbontás

5. § (1) A dán Házassági Törvény 3, 4 és 5 része, továbbá a dán Igazságszolgáltatási Törvény 42. §-a megfelelően alkalmazandó a bejegyzett párkapcsolat felbontására, kivéve a (2) és (3) bekezdésben foglalt eseteket.

(2) A dán Házassági Törvény 43. § (1) bekezdése és 46. §-a nem alkalmazandó a bejegyzett párkapcsolat felbontására.

(3) A dán igazságszolgáltatási törvény 448c §-ától eltérően a bejegyzett párkapcsolat csak belföldön bontható fel.

Hatályba léptető rendelkezések

6. § Ez a törvény 1989. október 1-én lép hatályba.

7. § Ez a törvény nem alkalmazandó a Feröer-szigetekre és Grönlandra; királyi rendelet léptetheti részben vagy egészben hatályba e tartományokra vonatkozólag, azonban alávétve mindazon eltéréseknek, amelyek a Feröer-szigetek és Grönland egyedi körülményei megkövetelnek.”

Norvégia lett a második a második. Az ország törvényhozása a bejegyzett társkapcsolatról szóló 1993. április 30-án kelt 1993. évi 40. törvénnyel rendezte a kérdést, amely 1993. augusztus 1-én lépett hatályba. Ez szintén csak egynemű pároknak ad regisztrációs lehetőséget. Ennek hatályos szövegét is szó szerint közöljük, annyira rövid:⁵

„1. § Két azonos nemű személy bejegyeztetheti a párkapcsolatát mindazokkal a jogi következményekkel, amelyek ebből a törvényből erednek.

2. § A Házassági törvény 1. része, amely a házassági szerződés feltételeire vonatkozik, megfelelően alkalmazandó a párkapcsolat bejegyzésére.

A Házassági Törvény 2. része, amely a házassághoz szükséges feltételek teljesítésének az igazolásáról szól és a Házassági Törvény 3. része, amely a házassági szerződés megkötéséről és a házasság megkötöttségéről szól, nem alkalmazandó a párkapcsolat bejegyzésére.

A párkapcsolat csak akkor jegyezhető be, ha

1) legalább az egyik személy norvég állampolgár és Norvégiában van a lakóhelye. Dánia, Izland vagy Svédország állampolgára a norvég állampolgárokkal esik egy tekintet alá. A király dönthet úgy, hogy azon ország állampolgársága, amely ország a norvég jognak megfelelően rendelkezik a bejegyzett párkapcsolatról, a norvég állampolgársággal eshet egy tekintet alá;

2) legalább az egyik személynek két évi folyamatosággal a bejegyzésig Norvégiában kell laknia.

3. § A párkapcsolat bejegyzése ugyanolyan jogi következményekkel jár, mint a házasság megkötése, kivéve a 4. §-ban foglaltakat.

A norvég jognak a házassággal és házastársi jogviszonnyal kapcsolatos rendelkezéseit megfelelően alkalmazni kell a bejegyzett párkapcsolatra és a bejegyzett társakra.

4. § Az Örökbefogadási Törvény házastársakkal kapcsolatos rendelkezései nem alkalmazandók a

5 A szerző saját fordítása.

bejegyzett párkapcsolatra.

Mindazonáltal a bejegyzett párkapcsolat tagja örökbe fogadhatja társa gyermekét az Örökbefogadási Törvény 5/a részének második szakasza alapján.

5. § A Polgári Perrendtartás 419a részében lévő rendelkezésre tekintet nélkül az ebben az országban megkötött bejegyzett párkapcsolat felbontására irányuló keresetet mindig norvég bíróság előtt kell megindítani.

6. § A törvény a király által meghatározott időpontban lép életbe.”

A harmadikként Svédország lépett elődei nyomába. Itt már volt annyi előzmény, hogy még 1988-ban rendelkeztek az együtt élő egynemű párok lakáshasználatára vonatkozólag. Az 1994. június 23-án kiadott, a bejegyzett társkapcsolatról szóló 1994:1117. sz. törvény 1995. január 1-étől tette lehetővé a regisztráció alkalmazását egynemű párok részére. A törvény a házassággal azonos lehetőségeket ad a pároknak s mi több, 2003. februárjától már azt is megengedi nekik, hogy közösen fogadjanak örökbe gyermeket, akár külföldről is (korábban csak a másik féltől született gyermek lehetett ennek alanya). Jelenleg törvénytervezet van arról, hogy a regisztrált párkapcsolat intézményt az egynemű párok részére megadandó házassági joggal helyettesítsék.

A negyedik állam Izland lett az 1996. június 12-én kelt 1996. évi 87. sz. törvénnyel, amely 1996. június 27-én lépett hatályba. Az egynemű pároknak szinte minden jogot megad, ami a házasságban élőknek jár. A felek a gyermek fölött közös felügyelet gyakorolhatnak, de csak akkor, ha az egyik félnek már van szülői felügyeleti joga; az egyik fél adoptálhatja a másik gyermekét, kivéve, ha az külföldről fogadtatott örökbe; a közös adoptálás nem megengedett.

Az ötödikként Finnország rendelkezett a kérdésről 2001. november 9-én a 950/2001. sz. törvénnyel, amely 2002. március 1-én lépett hatályba. A regisztráció és a szerződés felbontása hasonló módon megy végbe, mint a házasság esetében. A bejegyzés lehetősége két azonos nemű személy részére áll nyitva akkor, ha mindkettejük betöltötte a tizennyolcadik életévét. További feltétel, hogy az egyikük vagy olyan finn állampolgár legyen, aki Finnországban is él, vagy mindkettejüknek ott kell élnie legalább két éve. Más országokban megkötött egynemű partnerkapcsolat csak akkor kerül elismerésre, ha abban az országban is elismerik, ahol a kapcsolat regisztrálva lett. A házassággal kapcsolatos jogi akadályok, mint a vérrokonság fennállása, a párkapcsolati bejegyzésre is alkalmazandóak. A párkapcsolattal kapcsolatos ügyintézés a polgári házasságokra felhatalmazott hatóságoknak kell végrehajtania. A bejegyzett párkapcsolat jogi hatásai ugyanazok, mint a házassagé, kivéve azokat az eseteket, amelyeknél a házassági jog kifejezetten a házasfelek különeműségére tekintettel tartalmaz rendelkezéseket. A gyermek feletti közös felügyelet engedélyezett, azonban közös örökbefogadás és egymás gyermekének az örökbefogadása nem. A törvény bevándorlásra is feljogosítja a külföldi partnert, de nem szerepelhetnek a felek közös családi néven. Reprodukciós eljárásra viszont lehetőségük van - azt ugyanis egyetlen jogszabály sem tiltja.

Ugyanakkor van egy érdekes különbség a skandináv és az európai szabályozás között: az ui., hogy míg Európa több részén kizárólag az állami házasságkötést ismerik el, addig Skandináviában az egyházit is. Az állam joghatósága viszont arra már nem terjed ki, hogy az egyházakat is rászorítsák az egynemű házasságok megkötésére. Ugyanakkor Anders Fogh Rasmussen dán miniszterelnök 2004. januárjában szót emelt azért, hogy az egynemű pároknak is engedélyezzék az egyházi házasságkötést. A másik nagy különbség a kontinens többi része és Skandinávia között, hogy az északi államok kölcsönösen elismerik egymás regisztrált élettársi kapcsolatát, amíg ez a kölcsönösség más államok között nem áll fenn.

Franciaország: a PaCS

1989-ben a Semmitőszék (Franciaország legmagasabb bírói fóruma) olyan tartalmú ítéletet hozott, amelyben kimondta: az egynemű párok nem részesülnek mindazon előnyökben, amelyek megilletik az együtt élő heteroszexuális párokat, s különösen nem illeti meg az egynemű partnert az a jog, hogy társa bérleti jogviszonyát folytathassa. E döntés hatására még 1990-ben benyújtották az első regisztrált párkapcsolatról szóló javaslatot. A „*Contrat d'Union Civile*” (CUC) néven futó tervezetet később átírták és új nevet kapott: „*Contrat d'Union Sociale*” (CUS) lett. Ezt széles körben támogatták a melegjogi szervezetek és az AIDS-esek érdekvédelmi csoportjai. A CUS volt a Párizsban 1996-ban tartott Meleg Büszkeség Napján lefolytatott felvonulás fő témája. 1997-ben pedig ennek jegyében egy 300.000 résztvevővel bíró felvonulás zajlott le Párizsban, amely az évnek a legnagyobb francia politikai demonstrációja volt. Ezért aztán az 1997-es választások alatt a kormánykoalíció az egynemű párkapcsolatok jogi rendezését a sürgős választási tennivalók középpontjába helyezte. A győzelem után három törvényjavaslatot is benyújtottak a Képviselőháza

1998. januárjában. Áprilisban azonban egy tiltakozó nyilatkozat látott napvilágot, amelyet 15.000 polgármester írt alá; ez elég hatásos volt ahhoz, hogy a kormány a párkapcsolati szerződés regisztrálását távol tartsa az önkormányzati helyiségektől. Az ellenállás azonban egy másik irányból is felütötte a fejét, mivel a homoszexuálisok mozgalmi (köztük az *Aides Federation* - a legnagyobb francia AIDS-érdekvédelmi szervezet) azt követelték, hogy a párkapcsolati regisztráció helyett adják meg az egynemű pároknak a házasságkötés lehetőségét, s ennek alapján nyilvánítsák diszkriminatívnak a folyamatban lévő parlamenti vitát. Más elképzelések is nyilvánosságra kerültek, mint pl. Iréne Théri szociológus tanulmánya az együttlakási állapotról és Jean Hauser jogász által készített elég minimalista tervezet („*Pacte d'Intéret Commun*”), amelyek nagy vitát kavartak a médiában.

1998. májusában elkészült a PaCS első változata. A felek ismét összecsaptak: júniusban a Párizsi Leszbikus és Melegnapj Parádén 100.000 ember skandalizálta az elutasító szlogent, viszont ugyanezen a napon Chirac elnök kijelentette: ellenez mindenféle „házassági imitációt”. A javaslat képviselőházi vitája 1998. október 9-én kezdődött meg. Végül a tervezetet elutasították egyrészt az ellenzék aktív ellenállása, másrészt a többségi baloldal meghátrálása miatt.

A képviselőház az új tervezetet 1998. december 9-én fogadta el. Január 31-én 100.000 ember vonult fel a PaCS ellen: ezek javarészt fiatal házasságok voltak, akik tiltakoztak amiatt, hogy a törvényjavaslat az élettársakat a házassági joghoz hasonló lehetőségekkel ruházta volna fel. A konzervatív Szenátus ezért a törvényjavaslatot 1999. március 18-án elutasította. Csak újabb, többfordulós parlamenti huzavonák után sikerült végül a Nemzetgyűlésnek elfogadnia a „polgári szolidaritási szerződést” („*Pacte civil de solidarité*”, rövidítve: PaCS). 1999. november 15-én az elnök aláírta a 99-944. sz. törvényt, amely alapján a regisztrált párkapcsolat létrehozására 1999. november 17-én nyílt meg a lehetőség.

A törvény 1. §-a leszögezi, hogy a PaCS „*két olyan természetes személy között létrejött szerződés, akik elérték nagykorúságukat, azonos vagy ellenkező nemhez tartoznak, és amelynek az a célja, hogy közös életüket megszervezzék*”. Az önkéntességet sugalló „szerződés” kifejezés helyett volt egy olyan elgondolás is, hogy egyszerűen csak „felismerhető” élettársi kapcsolatban élők legyenek a kedvezményezettek. Ezt azonban elvetették, mivel a „felismerhetőség” erőtlenebb jogi hatással bírt volna a megállapodás helyett. Ezzel párhuzamosan a jogalkotó meghatározta az együttélés fogalmát is: ez egy „*tényleges közösség, amelyben két ember - egyazon vagy más nemű - tartós és folyamatos módon párkapcsolatban él*” (3. §). Ugyanezt a meghatározást bevezették a Code Civilbe is.

A felek nem lehetnek részesei más ilyen tárgyú szerződésnek, sem házasságnak, nem lehetnek testvérek vagy egyenesági rokonok. Felnőttek gondnokság alatt nem köthetnek szerződést. A feleknek azon az illetékes helyi bíróságon kell a nyilatkozatukat aláírni, ahol közös lakóhelyük van, ha Franciaországban élnek; és a francia konzulátuson, ha külföldön.

A szerződésben felek egymás iránt kölcsönös és tényleges segítségre kötelezik el magukat; segítségnyújtásuk módja a közös nyilatkozatban van lerögzítve. A törvény azonban kimondja, hogy közösen felelősek a szokásos háztartási kiadások teljesítése érdekében.

A szerződés felbontható részint a felek közös nyilatkozata által, amelyet a bíróságon, vagy a konzulátuson tesznek meg, továbbá az egyik fél halála, vagy házasságkötése folytán, avagy három hónap felmondási idővel bármely fél kívánatára.

A feleknek lehetősége van arra, hogy három év után összekapcsolják adózási kedvezményeiket. Ugyanakkor bizonyos javadalmak, amelyek alacsony keresetű személyeknek járnak, rögtön a szerződés aláírása után megszűnnek, ill. korlátozódnak. A párkapcsolat által elért magasabb jövedelem után járó adó azonban már az első év után jár. A társtól - két év után - járó adomány, ajándék és öröklés adócsökkentési kedvezményt biztosít. Az életbiztosítási díjat a túlélő szerződő félnek ki lehet fizetni. (4-5. §). A bérleti jog folytatására akkor jogosult a fél, ha szerződő társa elhagyja a közös lakóhelyet, vagy elhalálozik (14. §).

Az a fél, akinek nincs szociális védelme (pl. egészségbiztosítása), csatlakozhat a társának járó ellátáshoz (7. §). A munkügyi szabályok szerinti azon jogokra, amelyek az elbocsátással és a családi okok miatti hiányzással vannak kapcsolatban, a törvény által hivatkozni lehet (8. §). A közszolgálatban dolgozók (a nemzetitől a helyi szintig) másik munkahelyet kérelmezhetnek annak érdekében, hogy közelebb kerüljenek a másik szerződő félhez (13. §).

A francia állampolgárság nem szükséges a szerződés aláírásához; s bár a szerződés aláírását a közigazgatásnak figyelembe kell vennie, amikor egy külföldi bevándorlási jogért folyamodik, de a szerződés önmagában erre nem ad jogot. A szerződés csak „*ama tények egy eleme, amelyeknek célja, hogy megállapítsák a Franciaországban fellelhető személyes*

kapcsolatokat” (12. §).

A törvény nem nyitja meg a lehetőséget a közös örökbefogadásra (egyedülállóknál ez lehetséges), és a reprodukciós eljárások is csak azon heteroszexuális párok részére vannak fenntartva, akik legalább két éve együtt élnek. Megjegyzendő, hogy ezekről a törvény egyáltalán nem rendelkezik, e kérdésekről a jogrendszer egyéb részei rendelkeznek. Így Franciaországban is csak a házaspárok, vagy az egyedülálló személyek fogadhatnak örökbe; viszont a regisztrált párkapcsolat bármely tagja önállóan örökbe fogadhat, azonban egymás gyermekének az örökbefogadására nincs lehetőség. Kritika tárgya még az is, hogy a törvény nem biztosítja a regisztrált partner elhalálozása után az öröklési jogot.

A törvény ellenzői szerint az szabályozás egyik legnagyobb hibája, hogy bármelyik fél bármikor megszabadulhat egy egyoldalú jognyilatkozattal a másiktól – az ellenérvelés viszont épp azt emeli ki, hogy ezt is csak három hónapos felmondási idővel teheti meg, vagyis addig a kelletlen és immár kéretlen élettárs a kilépni szándékozó fél nyakán marad - amúgy pedig a házasságokat Franciaországban is rutinszerűen bontják fel a bíróságok.

A francia közvélemény végül megbékélt a törvénnyel: 1998-ban a többség (51 %) még nem értett vele egyet, 2000. szeptemberében viszont már 70 % fogadta el, mint lehetséges együttélési módot. Az Igazságügyi Minisztérium tájékoztatója szerint 2003-ig csak 130.000 bejegyzést tettek meg, s ennek kb. 60 %-a heteroszexuális pároké volt.

Csakhogy ez a bejegyzett párkapcsolat mégsem házasság s ezt nem tudják megemészteni a homoszexuális érdekképviseletek. Begles város polgármesternője, Noel Mamere, aki egyben a zöldek egyik vezetője is, úgy akarta kikerülni a PaCS-ot, hogy 2004. június 5-én összeházasított egymással egy 34 és a 31 éves férfit (Stephane Chapint és Bertrand Charpentiert), s a házasságot bevezette a házassági anyakönyvbe is. Az aktus jogi érvényességét nemcsak az összegyűlt ellentüntetők, hanem az ügyészség is kifogásolta, s a bordeaux-i fellebbviteli bíróság ez utóbbinak adott igazat. A „házaspár” arra hivatkozott az érvénytelenítés iránt indított perben, hogy a Code Civil nem mondja ki, miszerint házasságot csak ellenkező nemű párok köthetnek. 2005. áprilisában a bíróság úgy indokolta meg a házasság érvénytelenségét kimondó döntést, hogy a Code Civil megalkotásakor, vagyis 1804-ben még senkinek sem jutott eszébe, hogy a házasságot máshogy határozza meg, mint férfi-nő kapcsolatát, tehát a jogalkotó akarata nem irányult az egynemű házasságok legalizálására. A pár most Strasbourghoz kíván fordulni – előre megjósolhatóan elenyésző sikerrel.

Még furább helyzetbe került az a transzszexuális pár, amely házasságot kívánt kötni. Ők nem szerveztek maguknak partizánakciót, inkább illően a bírósághoz fordultak, hogy döntsön a kérdésben. A versailles-i fellebbviteli bíróság 2005. július 8-án helybenhagyta a június 8-án kelt elsőfokú ítéletet, amely szerint a nővé átműtött Camille Barré és a személyi okmányai szerint férfi, ám magát csak Monicának nevező és nőnek tartó Benito Martin Leon között tervezett házasság „nem összeegyeztethető a házasságnak egy jogállamban fennálló intézményével”. A dolog érdekessége, hogy a pár tulajdonképpen összeházasodhatott volna, mivel az egyikük („Monica”) férfi, hiszen ő nem volt átoperálva - a másik pedig nő (bár nem születetten az). Ennek ellenére a bíróság nem a személyi igazolványok tartalmát, hanem a felek által hangoztatott nemi identitást vette figyelembe s mivel mindkét fél nőnek tekintette magát (ill. az egyik az is volt), ezért a házasság lehetőségét a bíróság elutasította.

Németország: az egynemű párok élettársi jogviszonya

Amíg Franciaországban nagy felfordulással járt az életközösségi törvény elfogadása, addig ehhez képest Németországban 2001. augusztus 1. napján szinte lábujjhegyen lépett hatályba a 2001. február 16-án kelt „*Lebenspartnerschaftsgesetzüberarbeitungsgesetz*” (rövidítve: LparG.). Az ebben foglalt jogintézmény inkább minősül egyfajta harmadosztályú házasságnak („semi-marriage”), mint majdnem-házasságnak („quasi-marriage”).

Németországban a kérdés megoldásához az alapot az alaptörvény adta, amelynek 6. § (1) cikke a házasságot és a családot állam által védendő értéknek minősítette. Ez alapján a jogalkotó kizárta az egynemű párok együttélésének a házassággal azonos rangú védelmét, és a „család” fogalmi körén belül is csak akkor tekinti az egy- vagy különmemű élettársi közösséget védendő értéknek, ha az az életközösségen belül élő gyermek érdekvédelmét szolgálja. Ugyanakkor az alkotmány 2. § (1) bekezdésében foglalt cselekvési szabadság magában foglalja azt a lehetőséget is, hogy az emberek egymással élettársi közösséget létesítsenek; ám ebből mégsem következik az, hogy az államnak ezt a választási szabadságból eredő együttélési módot is támogatnia kellene pusztán az alaptörvény 6. §

(1) bekezdése alapján.

A LParG. kizárólag az egynemű párok részére adja meg a közös élet regisztrálásának a lehetőségét. Nem kell német állampolgároknak lenniük, akár külföldiek is regisztráltathatják magukat. A regisztráció után a felek közeli hozzátartozónak minősülnek, s megváltoztathatják családi nevüket éppúgy, mint a házások és közös nevet is viselhetnek; emellett ugyanazon öröklési adókedvezményekre jogosultak, mint a házasközvetlenek és egymás után örökölhetnek is. Lehetővé teszi bármely fél gyermeke fölött a közös szülői felügyeletet, de itt figyelembe kell venni a gyermek másik szülőjéhez fűződő jogok tiszteletben tartását is. Ugyanakkor a törvény továbbra sem teszi lehetővé a közös örökbefogadást, viszont lehetőség van a másik fél természetes (nem örökbefogadott) gyermekének az örökbefogadására, de csak akkor, ha ehhez a különélő másik szülő hozzájárult. A felek közeli hozzátartozói mivoltuk alapján jogosultak igénybe venni a társadalombiztosítási ellátásokat, bizonyos kivételek mellett azonos adókedvezményeik is vannak. A feleket azonos jogok illetik meg a bérleti jogok esetén, a párkapcsolat a nem-német állampolgárt bevándorlási jogra jogosítja fel. A kapcsolatot bíróság bonthatja fel ítélettel, de az elvált felek tartásdíjat igényelhetnek a másiktól. Ugyanakkor ebben a törvényben is jelentős szerepet kapott az egymás iránti felelősség, mert pl. a feleknek egymás iránti tartási kötelezettségük van, amelyről egyikük sem mondhat le.

A törvény Németországban megfutotta az Alkotmánybíróságot is. A Bundesverfassungsgericht 2002. július 17-én 5:3 arányban olyan döntést hozott, amelyben kifejtette, hogy ez a fajta életközösség ugyan nem csorbitja a házasság intézményét és nem áll szemben az Alkotmány 6. § (1) bekezdésével, de a benne élők egyike nem igényelhet magának olyan jogokat, mint amilyeneket a házasságban élők megkaphatnak. Egyébként 2004. őszéig kb. 6.000 párkapcsolatot regisztráltak ilyen módon, vagyis a jogszabály társadalmi alkalmazása eléggé elenyésző maradt.

Az egynemű párok házasságkötése: Hollandia

Hollandia már az 1979. június 21-én kelt Stb.1979,330. sz. törvénnyel⁶ rendezte az egynemű párok esetén a nem-bejegyzett élettársi viszonyokkal kapcsolatos jogokat, amely által a felek számtalan kedvezményt kaptak, főleg a lakásbérleti jogok, az állami nyugdíj, az egészségügyi ellátások, a szociális biztonság, a személyi jövedelemadó és a bevándorlás vonatkozásában. E törvény alapján a holland Ptk. 1623h és 1623i §-ait módosították úgy, hogy két évi együttélés után - függetlenül a partner nemétől - a bérelő társa megszerezte a lakásbérlet továbbfolytatásának a jogát.

1992-ben egy parlamenti bizottság olyan előterjesztést tett, hogy az 1989-es belga szabályozáshoz hasonlóan szabályozni kellene az élettársak regisztrált párkapcsolati jogát. Ezzel kapcsolatban 1994-ben két javaslatot is beterjesztettek - az egyik magáról a bejegyzett élettársi kapcsolatról szólt, a másik pedig az ezzel kapcsolatos közös gyámságról. Végül a két törvényt 1997-ben elfogadták és 1998. január 1-én léptek hatályba (az 1997. július 5-én kelt Stb.1997,324 és az 1997. október 30-án kelt Stb.1997,506. sz. törvények). Ugyanakkor lépett hatályba az 1997. december 17-én kelt Stb. 1997,660. sz. törvény is, amely a jogrendszer számtalan elemét egészítette ki a „házastárs/házasság” kifejezések mellett az élettársi jogviszonyokra vonatkozó kifejezésekkel is („élettárs/élettársi jogviszony”).

A bejegyzett élettársi kapcsolatokról szóló törvény nemcsak az egynemű párok részére állt rendelkezésre. Mindezek alapján a holland jogban létrejött egy másodlagos házasságfajta is, egyfajta „kvázi-házasság”. S bár gyakorlatilag a házassággal azonos jogokat kaptak a felek, a két jogviszony között továbbra is fennmaradtak bizonyos különbségek.

Egyrészt a bejegyzett párkapcsolatban élő nő gyermeke esetén a női partnert nem lehetett szülőnek tekinteni. Másrészt a bejegyzett párkapcsolatban élő felek egyikének gyermeke vonatkozásában a másiknak nem volt semmiféle rokoni, avagy hozzátartozói joga, kivéve az adótörvények vonatkozásában. A későbbiek folyamán a jogalkotó néhány kisebb kiegészítést eszközölt annak érdekében, hogy az együtt élő felek a gyermek fölött közösen gyakorolhassanak szülői felügyeleti jogokat.

Szintén probléma volt, hogy az élettársak nem fogadhattak örökbe gyermeket. Ezen a jogalkotó úgy akart segíteni az 1997. december 24-én kelt és 1998. április 1-én hatályba lépett törvénnyel (Stb.1997,772), hogy lehetővé tette az adoptálást a különemű élettársaknak, továbbá az egyedülállóknak akkor is, ha azok egyébként egynemű párkapcsolatban álltak. Azt viszont továbbra is tilalmazta, hogy az egynemű párok vegyék igénybe az örökbefogadás lehetőségét.

Emellett a külföldiek korlátozottan lehettek a bejegyzés kérelmezői: ezt a jogot csak azután nyerhették el, ha maguk is holland állampolgárságot szereztek, vagy letelepedési engedélyt kaptak, menekültstátuszt nyertek, avagy sikerült bizonyítaniuk, hogy valóban megalapozott, folyamatjellegű

⁶ Az „Stb.” rövidítés a holland hivatalos közlöny, a „Staatsblad” rövidítése, a jogszabályokat a forrásaim az e közlönyben történő megjelenés alapján adták meg.

párkapcsolatban élnek egy hollandiai lakossal. További megkülönböztető elemek jelentek meg a nyugdíjak vonatkozásában, mert bár a regisztrált párkapcsolatban élő személy is kaphatott nyugdíjat a társa után, de ennek összege nem volt akkora, mint a házasságban élőké.

Egy további kiegészítés lehetővé tette mindazon külföldiek részére a bejegyzés lehetőségét, akik ugyan nem szereztek jogot a Hollandiában való tartózkodásra, azonban jogszerűen tartózkodnak az ország területén - magyarán: nincsenek onnan kiutasítva (2000. december 13-án kelt és 2001. április 1-én hatályos Stb.2001.11. sz. törvény); továbbá közelítették a regisztrált partnerkapcsolatban élők özvegyi nyugdíját (2000. május 25-én kelt és június 23-án hatályos Stb.2000,256. sz. törvény).

Az egynemű házasságok elismerésének az alapja végül a „*Wet Openstelling Huwelijk*” névre hallgató törvény volt (am. „*A házassághoz való hozzáférésről szóló törvény*” - Stb.2001,9). Ezt 1999. július 9-én terjesztették a parlament elé, amelynek alsóháza 2000. szeptember 12-én, felsőháza december 19-én fogadta el. 2000. december 21-én Beatrix királynő szentesítette a törvényt, amely hivatalos közlönyben 2001. január 11-én jelent meg, a hatálybalépésének időpontja 2001. április 1. volt. A törvény igen egyszerű volt: nem tett mást, mint a holland Ptk. 30. §-át módosította. Az ugyanis idáig egyetlen mondatból állt: „*A jog a házasságot csak polgári értelemben ismeri el*”. Ez a módosítás által a 30. § (2) bekezdésévé vált, és az (1) bekezdés most így hangzik: „*Házasságot két ellenkező vagy azonos nemű személy köthet*”. E törvény érintette még a regisztrált párkapcsolatban élők jogállásának ama részeit is, miszerint a regisztrált partnernek ugyanolyan jogai vannak a társa gyermekei felé, mint amilyen jogokkal bírt a házasságban élő a házastársa gyermeke, vagyis a mostohagyermek irányában.

Mindezt még több törvény egészítette ki.

Bevezették az „*Azonos nemű személyek általi örökbefogadásról*” szóló törvényt (Stb.2001,10) amely napok szerint is ugyanazt az utat járta meg, mint a „*Hozzáférési Törvény*”. Ez a külföldi örökbefogadásról szóló 1988. december 8-án kelt törvényt módosította. Egyetlen kivételt tartott fenn a heteroszexuális házasságok javára: az egynemű párok nem fogadhatnak örökbe külföldről gyermekeket, csak olyanokat, akik külföldön élő holland állampolgároknak minősülnek. Hollandia ugyanis jelentős „*gyermekimportőr*”, azaz sok külföldi örökbefogadás történik és féltő volt, hogy amennyiben az egynemű párok is ilyen jogot kapnának, akkor kiváltanák az „*exportőr*” államok haragját s ez még azzal is járhatott volna, hogy ezekben az országokban a holland állampolgárok jelentkezése esetén megtiltják a az örökbefogadást.

Ennek ellenére ez csak átmeneti meghátrálás volt a külhoni közvélemény előtt, mert az alsóház már 2003. december 18-án elfogadott egy olyan tartalmú határozatot, amely kimondta, hogy „*két azonos nemű személy által történő örökbefogadás az örökbefogadandó külföldi gyermek legjobb érdekét szolgálhatja*”. A határozat felszólította a kormányt, hogy tegyen lépéseket annak érdekében, miszerint az 1988. december 8-án kelt örökbefogadási törvényt is ennek szellemében módosítsák. 2004-ben az igazságügyi miniszter közölte egy levélben a parlamenttel, hogy 2003-ban a Dél-Afrikai Köztársaságban lehetővé tették egynemű párok részére a gyermekek örökbefogadását, ezért meg fogja tudakolni, hogy vajon mi lenne a véleményük arról, ha holland egynemű párok is gyermekeket fogadhatnának örökbe Dél-Afrikából. Ha ez lehetséges, akkor kétoldalú szerződéssel fogják rendezni a kérdést.

Ugyanakkor egy harmadik törvény - a szintén 2001. április 1-én hatályba lépő, 2001. március 8-án a királynő által aláírt végrehajtási törvény (Stb.2001,128) - módosított olyan jogszabályokat, amelyekben gender-specifikus, vagyis nemiséget jelző kifejezések voltak, így - ahol lehetett - lecserélte az „*apa*”, „*anya*”, „*feleség*” és „*férj*” szavakat olyan semleges kifejezésekre, mint „*házastárs*”, „*szülő*”. A 2001. október 4-én kelt újabb végrehajtási törvény (Stb.2001,468) pedig a Ptk.-ba egy új 253sa §-t vezetett be, amely a közös gyermekről szól. A törvény gondolatmenete meglehetősen szövevényes.

Eszerint amennyiben gyermek születik egy női házaspárnál, úgy az anya és házastársa minden felügyeleti jogot megszerez a gyermek fölött, kivéve akkor, ha egy férfi a gyermeket annak születése előtt a magáénak ismerte el. Megjegyzendő: ez a közös felügyelet nem jelenti azt, hogy a női házastárs automatikusan a gyermek „*szülője*” lesz, az ui. csak akkor lehet, amennyiben külön örökbefogadási eljárást indít meg ennek érdekében. Felmerült ugyan az a javaslat, hogy amennyiben az egyik női házastárs gyermeket szül, akkor a másikat ismerjék el szintén szülőnek, azonban a kérdés megoldását a jogalkotó úgy távolította el, hogy jelezte: egyrészt létezik az apa, akinek joga van a gyermekhez, másrészt a megoldás távol állna a realitásoktól. Ennek viszont az a hátránya, hogy a gyermek nem tud örökölni a másik „*szülője*” után, csak akkor, ha az örökbe fogadja őt. Habár a parlament arra is felszólította a kormányt, hogy változtassa meg ezt a rendelkezést, az igazságügyi miniszter azt felelte a parlamentnek küldött 2003. december 22-én kelt levelében, hogy egyelőre nem látja értelmét a gyakorlat megváltoztatásának, kívánnak inkább 2006-ig, hogy addig összegezzék a tapasztalatokat. Ugyanakkor Hollandiában az egynemű párok részt vehetnek a reprodukciós eljárásokban.

További probléma, hogy a világon - pár kivételtől eltekintve - sehol nem ismerik el az egyneműek

házasságát, ahol pedig a házassághoz hasonló jogokat nyertek el - pl. a regisztrált élettársi jogviszony által - , ott mégsem minősülnek házasfeleknek. Kétséges tehát, hogy a holland egynemű párok tudják-e érvényesíteni a házasságból eredő jogaikat és kötelezettségeiket más államok területén, ott ui. bármikor figyelmen kívül lehet hagyni a kapcsolatukat azzal a generálklauzulával, hogy ez a „házasság” a honi közrendbe ütközik.

Ugyanakkor továbbra is érvényben van a regisztrált párkapcsolatok jogintézménye is, amelyet már olyannyira közelítettek a házassági joghoz, hogy szinte azonos azzal. A jogi kavalkádot tetézi az is, hogy a regisztrált élettársi jogviszonyt eredetileg azért találták ki, mert az egynemű párok számára akartak együttélési keretet nyújtani. Ebből következően Hollandiában a házasság fogalma fellazult, hiszen azt ki lehet váltani egy bármikor felmondható regisztrált párkapcsolattal.

Az egynemű párok házasságkötése: Belgium

Belgium hosszú időn keresztül nem sok figyelmet fordított az élettársakra. Végül az 1998. november 23-án elfogadott és 1999. január 12-én kihirdetett „*Loi Instaurant la Cohabitation Légale*” nevű törvény - amely 2000. január 1-én lépett hatályba - tette lehetővé az együtt élő pároknak nemi hovatartozásuktól függetlenül annak lehetőségét, hogy regisztrált párkapcsolatban éljenek s amelynek neve „cohabitation légale”, vagy „törvényes együttélés” lett. Ez leginkább a közös vagyoni kérdéseket rendezte - az adósságok és a javak felosztását - , továbbá az „örökzöld” témának számító lakásbérleti jog folytatását, ha az egyik fél elhalálozott. Mikor megsűrűsödött a kritika a e lehetőségek szűkkörűségével kapcsolatban, a jogalkotó két dolgot tehetett: vagy tartalommal tölti meg, vagy házassági jogot ad az egynemű élettársaknak. A parlament végül az utóbbit választotta.

A 2003. február 13-án meghozott belga törvény neve - „*Loi Ouvrant le Mariage á des Personnes de Mme Sexe et Modifiant Certaines Dispositions du Code Civil*” - magyarra így fordítható: „*Az azonos nemű személyek számára a házasság megnyitásáról és a Polgári Törvénykönyv általános rendelkezéseinek a kiegészítéséről*”. (Kihirdetve: 2003. február 28.) Ez ugyanazt csinálta, mint a holland változat, vagyis a belga Ptk. 143. §-át fogalmazta át s az jelenleg így hangzik: „*Két különböző vagy azonos nemű személy házasságra léphet egymással*”. A jogszabály 2003. június 1-én lépett hatályba.

Különbségek itt is fennmaradtak a különeműek házasságához képest. A belga jog az egynemű párok esetén nem adja meg a házastársnak a szülőség („apaság”) véelmét [belga Ptk. 143. § (2) bekezdése]. Egynemű házasságban élők nem fogadhatnak örökbe gyermeket (belga Ptk. 346. §-a), mi több, az egynemű házastárs sem fogadhatja örökbe a társa gyermekét (belga Ptk. 345. §-a). Ráadásul a belga Ptk. korábbi szövege akkor tette lehetővé a közös örökbefogadást, illetve a már személy gyermekének az örökbefogadását, ha a felek házasságban éltek - most viszont ez kiegészült mindkét vonatkozásban a különeműséget feltételként szabó kitéllettel. Ugyanakkor 2005. december 2-ára virradóra a képviselőház elfogadta azt a törvényjavaslatot, amely szerint az egynemű párok akár külföldről is örökbe fogadhatnak gyermekeket, ezt azonban még a szenátusnak is meg kell tárgyalnia, amelynek várható időpontja 2006. márciusa lesz. Emellett Belgium azért is különleges ország, mert a reprodukciós eljárásokat egynemű párok is igénybe vehetik, bár nem alanyi jogon, azt ugyanis a reprodukciós eljárással foglalkozó intézmények maguk döntenek el, hogy elvégeznek-e ilyen beavatkozást vagy sem.

Felmerült az a probléma is, hogy össze lehet-e esketni nem belga állampolgárokat. A belga törvények szerint ugyanis külföldiek és belgák csak akkor köthetnek érvényesen házasságot Belgiumban, ha egyikük hazai joga sem gördít ez elé akadályt. Mivel pedig a világon szinte sehol sem ismerik el az egyneműek házasságát, ezért nem belgák gyakorlatilag nem élhetnek ezzel a lehetőséggel. Az igazságügyi miniszter úgy segített a dolgon, hogy a törvény hatálybalépése után körlevelet intézett az államigazgatáshoz, amelyben leszögezte, hogy bármiféle olyan külföldi rendelkezést, amely tiltja az egyneműek házasságát, diszkriminatívnak és belga jogrenddel összeegyeztethetetlennek kell tekinteni és ezért az nem alkalmazható. A belga jogot kell tehát figyelembe venni, ha a jövőben házastársak legalább egyike belga állampolgár vagy állandó lakóhelye Belgiumban található meg.

Megjegyzendő, hogy a belga egyneműek házassági lehetősége nem örvend valami nagy népszerűségnek. Az első házasságot ugyan olyan sietve kötötték meg, hogy még a törvényben foglalt bejelentkezés utáni türelmi idő sem telt el (a 43 éves Marion Huibrechts és a 37 éves Christel Verswyvelen tizennégy évi együttélés után mondták ki az igent az Antwerpen közeli kapelleni városházán 2003. június 6-án - utóbb az igazságügyi miniszter egy „kivételes engedéllyel” tisztázta a helyzetet), s miközben pl. 2005. május 8-án 25.000 fő vonult fel a Meleg Büszkeség Napján, évente nem kötöttek több melegházasságot, mint 100-at.

Különbség a belga és holland szabályozás között

A legfőbb különbség a gyermekek vonatkozásában van. A holland szabályozás szerint a párok örökbe fogadhatnak gyermeket, kivéve külföldről, míg Belgiumban még a belföldi örökbefogadás sem lehetséges - az örökbefogadás kizárólag ellenkező nemű párok esetén megengedett. Emellett Hollandiában az anya női házastársa nem lesz automatikusan „szülő”, bár szinte minden jogot megkap a gyermek felett, ugyanakkor a jogok teljességének az eléréséhez a gyermeket örökbe is fogadhatja. Belgium ellenben nem teszi lehetővé azt, hogy az egynemű házastárs a párja gyermekét örökbe fogadhassa - ez csak ellenkező nemű házasságban lehetséges. Ezt egyébként szilárdan fenntartja az „Örökbefogadás megújításáról” szóló 2003. április 24-én elfogadott törvény is („*Loi Réformant L'adoption*”), amely csak a különemű élettársak számára ad jogot a közös vagy egyéni örökbefogadásra, ráadásul ehhez három évi együttélés is szükséges.

A másik különbség a bejegyzett élettársi kapcsolatnál van. A holland szabályozásnál ez a jogviszony olyan mértékben hasonlít a házassághoz, hogy már szinte azonos azzal, ezért a jogalkotó szabad átmenetet biztosított a két jogintézmény között: a házasságot át lehet alakítani élettársi jogviszonnyá és vissza. A belga jogalkotó ezt elutasította. Álláspontja szerint ugyanis a két jog nem hasonlíthat olyannyira egymáshoz, hogy az már sértse a házasság jogintézményét.

Luxembourg: a francia példa nyomdokain

A nagyhercegség a 2004. május 12-én elfogadott 2004. évi 4946. sz. törvényben létrehozta az egy- és különemű partnerek részére egyaránt nyitott bejegyzett párkapcsolatról szóló törvényt. Ugyanazon közigazgatási szervnél kell megkötni, akár csak a házasságot. Ez is korlátozott jogokat nyújt a feleknek: gyakorlatilag a szociális ellátások és az adózás területén jelent számukra a házassággal azonos pozíciókat, de pl. az öröklés esetén az adókedvezmény csak akkor jár, ha legalább három éve fennáll a bejegyzés. Szülői felügyeleti jogokat nem adott a partnernek a másik fél gyermeke fölött; közös örökbefogadás és a másik fél gyermekének az örökbefogadása nem lehetséges.

Egyesült Királyság: Civil Partnership Act

Londonban a bejegyzett élettársi kapcsolatokról szóló törvényt („*Civil Partnership Act*”) 2004. november 17-én fogadta el a Lordok Háza, másnap elnyerte a királyi szentesítést és 2005. december 5-én lépett hatályba úgy, hogy onnan kezdve 15 nap türelmi idő állt rendelkezésre az első bejegyzés végrehajtására - vagyis az első bejegyzett partnerkapcsolat 2005. december 21-én jöhetett létre. (Többek között e napon köttetett meg Elton John „házassága” is.)

A jogszabály kizárólag egynemű párok részére áll rendelkezésre és hasonlít a házassághoz. Ez abban is megnyilvánul, hogy a regisztráláshoz nem szükséges még az sem, hogy a párok együtt éljenek. Azt a nevet csak azért nem adták neki, hogy „házasság”, mert annak szentségi jellege van. [Míg az angol jog a házasságnál az „élethossziglan” („lifelong”) való együttélést jelöli meg a felek vélelmezett céljaként, addig a jelen élettársi közösségnél csak a hosszabb terminust („long term” és „intended to be permanent”) feltételezi.] Ennek alapján nem lehetséges az sem, hogy a szerződést a felek egyházi hatóságok előtt kössék meg. Létrehozása igen egyszerű: két tanú jelenlétében kell megtenni, de ez nem pusztán az önkormányzatoknál lehet, hanem azon személyeknél is, akik erre külön jogkört kaptak. A közös lakás hiányában a regisztrációt bárhol meg lehet ejteni az Egyesült Királyság területén. A regisztráció adatai közhiteles és nyilvános dokumentumokba kerülnek. A szerződés bejegyzéséhez 16 év betöltése kell, de ez azt is jelenti, hogy a nagykorúság eléréséig a szülő (gyám) beleegyezése is szükséges lenne a szerződés érvényességéhez - kivéve Skóciát. Az életkor betöltésén felül még az is szükséges, hogy a felek egyike se álljon házasságban, és ne legyen bejegyzett élettársi viszonyban. Kizárt tovább, hogy közeli rokonok lépjenek egymással jogviszonyba. Megjegyzendő, hogy a Lordok Háza eleinte támogatott egy olyan tartalmú kiterjesztő lehetőséget is, hogy közeli rokonok is lehessenek élettársak egy minimális együttélési periódus után (pl. amikor a gyermek ápolja a szülőjét), ezt azonban az alsóház törölte a törvényjavaslatból.

Annál a párnál, amelynek egyik vagy mindkét tagja a bevándorlási hivatal ellenőrzése alatt áll, korlátozások lépnek életbe és a szerződés megkötéséhez egyébként is belépési engedélyt kell szerezni a királyság területére. Ugyanakkor a törvény tartalmaz egy fontos kitétel is: minden külföldön létrejött bejegyzett társkapcsolatot befogadnak, feltéve, ha a külföldi társkapcsolat megfelel a szigetországbeli társkapcsolat főbb ismérveinek.

Azok a párok, akik ilyen jellegű kapcsolatba lépnek, elnyerik a következő jogokat: özvegyi nyugdíjjogosultságot, bevándorlási lehetőséget, a házassággal egyenlő elbírálást az adóügyekben, így az élettársak összevonhatják a személyi jövedelemadójuk alapját is a házaspárokra vonatkozó szabályok szerint, beleértve az öröklési adót is. A feleket ugyanis általánosságban véve megilleti az egymás utáni öröklési jog, az elhalálozott társ után özvegyi nyugdíj jár és a túlélő megörökli a

lakásbérleti jogokat is. Védve vannak egymástól a családon belüli erőszakról szóló rendelkezések szerint, továbbá éppen úgy nem kötelesek egymás ellen vallomást tenni, mint ahogy a házaspár sem a bíróság és a közigazgatás előtt. A partner a másik fél gyermeke felett olyan jogokat kap, mint a házasságban a mostohašzülő: ezt azonban két módon teheti meg - egyrészt azzal, hogy a felek aláírják egy közös szerződést („*Parental Responsibility Agreement*”), vagy úgy, hogy egy ilyen tartalmú végzést szereznek a bíróságtól („*Parental Order*”). Ha azonban az apának van szülői felügyelete („*Parental Responsibility*”), akkor csak úgy lehet szerződést kötni, ha azt ő is aláírja, illetve csak akkor lehet a bírósághoz folyamodni, ha a férfit értesítik a bírósági beadványról - ilyenkor neki az eljárásban beavatkozási joga is van. Ugyanakkor a feleknek kötelezettségei is vannak: egyformán kell felelősséget vállalniuk egymás gyermekei iránt, és megfelelő módon el kell tartaniuk egymást és egymás gyermekeit is. Amennyiben a partner más felróható magatartása miatt halálozott el, a túlélő fél kártérítést igényelhet utána.

A felek közötti szerződés felbontása ugyanolyan bírósági eljárást igényel, mint a házassági bontóper. Itt is azt kell bizonyítani, hogy a felek között visszavonhatatlanul megromlott a kapcsolat és bíróság éppen úgy dönt a gyermekek láthatása, a közös vagyon és lakáshasználat kérdéseiben, mint szokványos bontóperben a bíróság.

Ugyanakkor a törvény nem teszi lehetővé, hogy a társak bármelyike önállóan örökbe fogadjon gyermeket, kivéve, ha a bíróság megállapítja, hogy a partnere ismeretlen helyen tartózkodik, avagy különélnek és ez az állapot tartósan mutatkozik, vagy egyébként a másik fél cselekvőképességében korlátozva van és képtelen részt venni az örökbefogadási eljárásban. A közös örökbefogadás lehetséges, de ez nemcsak nekik és a házaspárnak jár ki, hanem azoknak is, akik tartósan együtt élnek és nincs az élettársi jogviszonyról „papírjuk”. Ugyanakkor - mint ahogy a házastárs - a bejegyzett élettárs is adoptálhatja a társa gyermekét. Megjegyzendő: ezen örökbefogadási szabályok nem a jelzett törvényben, hanem a 2002-ben elfogadott Gyermekekről és Örökbefogadásról szóló törvényben találhatóak meg („*Children and Adoption Act*”), amely 2005. december 30-tól teszi lehetővé a közös örökbefogadást Angliában és Walesben. A reprodukciós eljárásban való részvétel eddig sem volt tiltott és a klinikák esetről-esetre döntenek el, hogy engedélyeznek-e ilyeneket.

Az egynemű párok házasságkötése: Spanyolország

Katalóniában a helyi parlament 1998. június 30-án szavazta meg azt a törvényt, amely elismerte az azonos nemű személyek együttélését, s bizonyos jogokat társítottak is ehhez. A baloldali kormány a hatalomra jutásakor megígérte, hogy rendezni fogja a bejegyzett párkapcsolat lehetőségét. Ezt a mérsékelt koncepciót azonban - a holland és belga példa hatására - hamar túllépte, mert úgy döntött, hogy inkább házassági jogot ad az egynemű párok részére. Ezzel viszont kihúzta a munkatervéből azt, hogy az élettársi jogviszonyokkal foglalkozzon.

Az alsóház 2005. április 21-én valóban elfogadta a törvényt arról, hogy az egynemű párok is összeházasodhatnak (ez volt a világ harmadik országa, amely ezt megengedte), s ez még gyermekek közös örökbefogadását is magában foglalta, akár külföldről is. (Az egynemű párok esetén eddig sem gördített akadályt a jog a reprodukciós eljárásokban való részvétel elé.) A Vatikán és a spanyol egyház azonban gigantikus méretű ellenállást fejtett ki az új szabályozással kapcsolatban, ennek lett betudható az is, hogy a 2005. június 18-án kb. félmillió tömeg tiltakozott a meglegházasságok bevezetése ellen Madridban, továbbá összegyűlt ellene még 600.000 tiltakozó aláírás is. Mindennek hatására a felsőház 2005. június 22-én csendben elutasította a törvényt, azonban az alsóház hajthatatlan maradt és megerősítette azt 2005. június 30-án. A törvény végül július 4-én lépett hatályba. Az első házasság megkötése 2005. július 11-én történt meg, ahol a Madridhoz közeli Tres Cantos helységben a harminc éve tartó együttélését legalizálta Carlos Baturín és Emilio Menéndez. Ugyanakkor a játszma még mindig nem lefutott: a spanyol Alkotmánybíróságra vár a konzervatív Néppárt 2005. október 28-án érkeztetett beadványa folyamán az a döntés, hogy a jogszabály alkotmányosságát vagy alkotmányellenességét kimondja. (Igaz, hogy nemcsak a Néppárt, hanem két spanyol bírósági ítélet is megtagadta a törvényt, de ezt az Alkotmánybíróság azzal utasította vissza 2005. december 14-én, hogy az anyakönyvvezetést ellátó bíróságek nem jogosultak alkotmányossági kérdéseket felvetni.)

Emellett léteznek még bejegyzett és be nem jegyzett élettársi viszonyra vonatkozó, szétszórt tartományi és autonóm egységbeli rendelkezések is - a káosznak megfelelően vegyes tartalommal. 11 autonóm egység rendelkezett így a 17-ből, de állami szinten nincs rendezve az élettársi jogviszonyból eredő jogok és kötelezettségek rendszere.

Csehország: regisztrált párkapcsolat

A cseh parlament 2005. február 11-én elutasította (egy szavazatnyi többséggel) az egynemű párok

részére szóló bejegyzett élettársi viszonyról szóló javaslatot - megjegyzendő, nem először, mert már korábban is voltak erre próbálkozások. Pedig ez a változat még csak nem is volt olyan, amely nagyon eltért volna a már bevált sémától. Eszerint a felek nem vehettek volna fel közös nevet, a regisztráció nem jogosított volna fel bevándorlásra, nem lehetett volna közösen gyermeket örökbe fogadni, a partner halála után nem a túlélő fél nem kapott volna anyagi juttatásokat és özvegyi nyugdíjat, sőt, a törvény még azt is megtagadta volna, hogy a felek egymást munkaügyi téren foglalkoztassák, továbbá nem adott volna kedvezményeket a személyi jövedelemadónál sem. Viszont nyújtott volna öröklési jogot és a partner a jogviszony fennállása alatt bérletársi jogot is kapott volna, de mindezek feltételeként még mindig ott volt az egymás iránti közös felelősség ellátása.

A kormány a kudarc után átdolgozta a javaslatot és 2005. december 13. napján az alsóház, majd 2005. január 26-án a szenátus el is fogadta az egyneműek élettársi jogviszonyáról szóló törvényt - ezt azonban még alá kell írnia az államfőnek is. A törvény szerint egyébként az egynemű párok főleg az öröklés és a társadalombiztosítás területén kapnának a házassághoz hasonló jogokat - azonban közös örökbefogadásról szó sem lehet benne, viszont ebben a jogszabályban is van rendelkezés arról, hogy a párok kötelesek egymásról gondoskodni.

A kérdés szabályozása az EU egyéb tagállamaiban

A továbbiak folyamán kitekintünk azokra az EU-tagállamokra, amelyekben a jogalkotó lépéseket tett az élettársi jogviszonyok rendezése iránt. Mindazokban, amelyek itt nincsenek feltüntetve, ilyen törvényhozói akarat egyelőre nem fedezhető fel.

Észtország. Az ország családjogi törvényének új tervezete megtiltja, hogy azonos nemű párok akár házasságot, akár regisztrált élettársi kapcsolatot kössenek.

Irország. A szigetországban 2005-ben kezdeményezték a „Civil Partnership Bill” bevezetését - a törvényjavaslat egyelőre tárgyalás alatt áll. Várhatólag 2006. márciusáig kell megtennie a javaslatot az erre a célra alakult kormánybizottság részéről a kormánynak. Az igazságügyi miniszter - Michael McDowell - azonban már előre közölte, hogy a maga részéről pozitívan áll hozzá az egynemű párok elismeréséhez, beleértve a közös örökbefogadási jogot is.

Lengyelország. Itt nem merülhet fel kérdésként, hogy az egyneműek házasságkötési jogot kaphatnak-e. A lengyel Alkotmány 18. §-a ugyanis akkurátusan leszögezi, hogy a házasság csak férfi és nő között jöhet létre: „A házasság férfi és nő közötti kapcsolat; a család, az apaság és az anyaság a Lengyel Köztársaság védelme és gondoskodása alatt áll.”

A lengyel szenátus 2004. december 3-án hagyta jóvá a bejegyzett élettársi kapcsolatról szóló törvényt, amely kizárólag egynemű személyeknek adna meg bizonyos jogokat, mint egymás halála utáni ellátások, adójogi kedvezmények és nyugdíj. Ugyanakkor közös örökbefogadásról e tervezetben sincs szó. Megjegyzendő: a Szenátus ugyan elfogadta ez a javaslatot, de ez nem azt jelenti, hogy az már törvénynek is minősül, ugyanis ezt az alsóháznak (a Szejmnek) kell megtárgyalnia, majd törvényerőre emelnie s ez jelenleg is folyamatban van.

Lettország. Az ország törvényhozása - az erős keresztény hagyományokra hivatkozva - 2005. december 15-én alkotmánymódosításban mondta ki, hogy házasság csak különemű személyek között lehetséges.

Olaszország. Jelenleg csak néhány város - Firenze, Pisa, Bologna - önkormányzati rendelete ismeri el a regisztrált élettársi viszonyt, de azt is csak az egynemű párok vonatkozásában.

Portugália. Itt a parlament egy jogalkotási aktussal szánta el magát a házasságon kívüli kapcsolatokkal összefüggő jogosultságok rendezésére, amelynek következtében 2001. március 15. óta van lehetőség arra, hogy bizonyos területeken az állam figyelembe vegye az egynemű párok házasság nélküli együttélését. Eszerint amennyiben egy pár több, mint két éve együtt lakik, vagyis közös háztartást vezet, ugyanazon jogok illetik meg őket, mint a különemű élet- (de nem házas-) társakat. A jogszabály azonban nagyon limitált mértékben közelíti meg a kérdést, mivel csak a közszolgálati és munkaterületeken, adózás során, jóléti szolgáltatások igénybevételekor és bizonyos vagyoni jogi kérdésekben illetik meg kedvezmények a feleket, emellett regisztrációról szó sincs, csak adójogi területen lehetséges, hogy az adóhatóság előtt a kedvezmények tekintetében összetartozásukat igazolják a párok.

Szlovénia. Ezen uniós tagállamban is először hasonló sorsra jutott a bejegyzett élettársi viszonyokról szóló törvény, mint Csehországban: itt második olvasatban utasították el 2005. márciusában. A kormány azonban már 2005. március 31-én új javaslatot terjesztett a parlament elé. Aznap, amikor a spanyol felsőház elutasította a melegházasságok ügyét (2005. június 22-én), a szlovén képviselőház elfogadta az a törvényt, amely szerint az egynemű párok regisztrált élettársi kapcsolatba léphetnek egymással. Mérsékelt öröklési jogot is kaptak, azonban határozott

elutasításra került azon igényük, hogy gyermekeket fogadhassanak örökbe és engedélyezzék számukra a reprodukciós eljárásokat, továbbá a törvény nem ad többletjogokat a szociális és nyugdíjellátások területén sem a pároknak. A jogszabály 2006. július 23-án fog hatályba lépni.

Mindazonáltal a jogalkotó kénytelen lesz mindenütt lépéseket tenni legalább a nem regisztrált párkapcsolatok esetén az egynemű és különemű élettársi jogviszonyok egyenlővé tétele érdekében. Ennek alapján az Emberi Jogok Európai Bírósága előtt folyamatban volt *Karner v. Austria* (2003)⁷ ügyben kelt ítélet. Ez az osztrák állam érvelésével szemben kimondta, hogy a nem regisztrált egynemű élettársakat ugyanolyan jogok illetik meg, mint az együtt élő, ellenkező nemű partnereket.

Az élettársi kapcsolatok, mint uniós probléma

Nem lenne az élettársi viszonyokból uniós probléma, ha a regisztrált vagy nem regisztrált élettársi kapcsolatokat az egyes tagállamok azonos módon szabályoznák. Ez azonban nincs így, mert ami az egyik országban megengedett, az a másikban tiltott: ez pedig a jogszabályok uniós szintű konfrontációjához vezet. Így pl. ha egy uniós polgár regisztrált élettársi kapcsolatban él és másik tagállamba akar költözni, helyváltoztatásának akadályát képezheti az, hogy a célország nem ismeri el a regisztrált élettársi jogviszonyt, vagy az egyneműek által kötött házasságot. Ez alól a skandináv államok a kivételek, mivel ott kölcsönösen elfogadják ezt - viszont azok az államok hidegen viszonyulnak az egyneműek házasságához, de még a PaCS-ot sem fogadják el, tekintve, hogy ez a különemű felek részére is nyitva áll. De hasonló a helyzet Németországban is, ahol a skandináv párkapcsolatot még valahogy el lehetne ismerni, de a PaCS-ot már nem.

A legfontosabb kérdés tehát nem más, mint a személyek szabad mozgásának a joga és a szerzett jogok elismerésének a kérdésköre.

Ha túltekintünk az Unión, akkor nem találunk kapaszkodási pontot. Az Emberi Jogok Európai Egyezménye 12. Cikke szerint *„a házasságkötési korhatárt elért férfiaknak és nőknek joguk van a házasságkötésre és a családalapításra”*, ami - az egyes államok alkotmányával összhangban - a házasság kiemelt jelentőségét mutatja, ugyanakkor a házasságkötést hozzákapcsolja a családalapításhoz, továbbá ez a megfogalmazás a házasságot férfi-nő kapcsolat vonatkozásában kezeli. Itt azonban jelezni kell, hogy az még olyan korszakban keletkezett, amelyben a házasságot tekintették a párkapcsolatok alapjának s ezen kívül semmi mást. Ezzel kapcsolatban az Emberi Jogok Európai Bírósága a *Rees v. Egyesült Királyság* ügyben (1986)⁸ elutasította egy transzszexuális személy beadványát, s kifejtette: *„a 12. cikk által biztosított házasságkötési jog a házasság hagyományos formájára vonatkozik, ahol a partnerek különböző biológiai neműek”*. Később azonban a Bíróság a *Goodwin v. Egyesült Királyság* ügyben (2002)⁹ már azt mondta ki, hogy *„semmilyen körülmények között nem igazolható az a korlátozás, amely megfosztja a transzszexuálisokat a házasságkötési jog gyakorlásától”*, ami azonban még mindig nem jelentette azt, hogy az egynemű személyek is köthetnének házasságot. Az Egyezmény általános értelmezése szerint tehát a „házasság” szó a különemű párkapcsolat intézményesített formáját foglalja magában, de mivel a transzszexuálisok (a házasságkötési szándék pillanatában) különeműnek minősülnek, ezért a házassági jog megilleti őket.

Ugyanakkor a jogalkalmazás uniós szinten ellenáll a házasságon kívüli párkapcsolatok teljes körű elismerése iránti igénynek. Így van ez még a regisztrált élettársi kapcsolatok esetén is. Éppen az úttörők egyike: Svédország lett az első ilyen irányú próbapaper alanya - igaz, ez nem a Strasbourgban, hanem Luxembourgban folyt le az Európai Bíróság előtt. A *D. and Kingdom of Sweden v Council of the European Union* perben (2001)¹⁰ egy Svédországban regisztrált élettársi viszonyban élő EU-hivatalnok olyan juttatásokat kívánt igényelni magának, amelyeket csak házas hivatalnokok vehettek volna igénybe. A Bíróság kimondta: *„önmagában az a tény, hogy néhány tagállamban a bejegyzett élettársi kapcsolatot részben beolvasztják a házasságba, nem elég ahhoz, hogy azok az emberek, akiknek a jogállása különbözik a házasokétól, házas hivatalnokoknak számítsanak”*.

Az EU ennek ellenére nyitott is a kérdés irányában, de eddigi álláspontja igen távol áll attól, hogy a regisztrált élettársi kapcsolatokat teljes hatállyal elismerje.

Ennek első lépése volt az ún. átmeneti védelemről, vagyis a lakóhelyüket elhagyni kényszerült személyek tömeges beáramlása esetén nyújtandó átmeneti védelem minimumkövetelményeiről, valamint a tagállamok e személyek befogadása és a befogadás következményeinek viselése tekintetében tett erőfeszítései közötti egyensúly előmozdítására irányuló intézkedésekről szóló 2001/55/EK. tanácsi irányelv. Ez arra az esetre keletkezett, amikor a bevándorlás esetén a szokásos

⁷ *Karner v Austria* (40016/98) [2003] ECHR 395 (24 July 2003)

⁸ *Rees v The United Kingdom* (9532/81) [1986] ECHR 11 (17 October 1986)

⁹ *Christine Goodwin v. The United Kingdom* (28957/95) [2002] ECHR 583 (11 July 2002)

¹⁰ C-122/99 P., C-125/99 P. [2001] E.C.R. I-4319.

menekültügyi eljárást nehéz alkalmazni, pl. tömeges bevándorlás esetén. A 15. Cikk (1) bekezdése kimondja: „E cikk alkalmazásában a már a származási országban meglévő, de a tömeges beáramlással járó körülmények következtében szétszakadt családok esetében a következő személyeket kell családtagnak tekinteni: a) a családjegyesítő házastársa, vagy a vele tartós kapcsolatban élő élettársa abban az esetben, ha a tagállam törvényei, illetve joggyakorlata idegenrendészeti jogszabályaiban az élettársi kapcsolatot a házastársi kapcsolathoz hasonlóan kezeli; a családjegyesítő, illetve a családjegyesítő házastársa nőtlen/hajadon kiskorú gyermekei, tekintet nélkül arra, hogy azok házasságban, házasságon kívül született vagy fogadott gyermekek”.

Ugyanezen megfogalmazás található meg a menedékkérők befogadásának minimumszabályairól szóló 2003/9/EK tanácsi irányelvben is, amely 2. Cikkének d/i. pontja szintén kimondja: családtagnak „a menedékkérő házastársa vagy vele tartós, nem házastársi kapcsolatban élő élettársa, amennyiben az érintett tagállam idegenrendészeti jogszabályai vagy gyakorlata az össze nem házasodott párokat a házaspárokéhoz hasonló elbánásban részesíti”.

Az Európai Parlament és a Tanács 2004/58/EC sz. irányelve szerint pedig az uniós polgárok szabad mozgása esetén családtagnak kell tekinteni a regisztrált élettársakat is - de csak akkor, ha a) egy EU-tagállam joga alapján regisztrálták magukat élettársakként, b) a befogadó állam belső joga a regisztrált élettársi viszonyt a házassággal azonos hatállyal ruházza fel. Ez a szemlélet azóta több, a bevándorlással kapcsolatos jogi iránymutatásban is megjelent.

Mindezekkel csak az a gond, hogy amennyiben a bevándorlás célállama az élettársaknak nem nyújt az idegenrendészet vonatkozásában a házaseleket megillető jogokhoz hasonló jogokat, úgy az irányelvek használhatatlanok és hatástalanok. A fentiek miatt az élettársi kapcsolatok jogának az Unión belüli egységes rendezése egyelőre csak javaslatok, tervezetek és leginkább parlamenti határozatok szintjén jelenik meg, s ezek is elsősorban a szabad mozgás jogára vannak kihegyezve. Így pl. 2003. szeptember 22-én kelt, az az uniós állampolgárokon kívüli személyekkel kapcsolatos családjegyesítési jogról szóló 2003/86/EC tanácsi rendelet több helyen is leszögezi, hogy a családjegyesítés vonatkozásában a tagállamoknak jogában áll eldönteni, hogy családtagnak tekintik-e a regisztrált vagy nem regisztrált élettársakat. Erről a 4. Cikk 3. bekezdése így rendelkezik: „A... törvény vagy rendelet útján engedélyezhetik azon élettárs beutazását és tartózkodását, aki egy harmadik ország állampolgára, és akivel a családjegyesítő megfelelően igazolt, állandó, hosszantartó kapcsolatban él, illetve egy harmadik ország olyan állampolgárának beutazását és tartózkodását, akit... a családjegyesítőhöz élettársi kapcsolat fűz, továbbá e személyek nem házas, kiskorú gyermekeinek -beleértve az örökbe fogadott gyermekeket is -, valamint az olyan felnőtt, nem házas gyermekeinek beutazását és tartózkodását, akik egészségi állapotuk miatt képtelenek magukról gondoskodni.” És ami a lényeg: „A tagállamok dönthetik el, hogy az élettársakat a családjegyesítés tekintetében a házastársakkal egyenlő elbánásban részesítik-e.”

Az Európai Unió Alkotmányos Szerződése sem nyilatkozik pozitívan a kérdésről. A II/67. Cikk, amely a magán- és családi élet tiszteletben tartásáról szól, ennyit fejt ki: „Mindenkinek joga van ahhoz, hogy magán- és családi életét, otthonát és kapcsolattartását tiszteletben tartsák”. A II/69. Cikk pedig így szól: „A házasságkötéshez és a családalapításhoz való jogot az e jogok gyakorlását szabályozó nemzeti törvények szerint biztosítani kell”. Márpedig sem az előző cikkből, sem ebből nem következik az, hogy az élettársi kapcsolatok jogát az EU szövetségi szinten szabályozná. A szövegből pedig végképp nem következik az, hogy a nem regisztrált élettársi jogviszonyokat akár uniós, akár tagállami szinten védelemben kellene részesíteni. A megkülönböztetés tilalmáról szóló II/81. Cikk pedig továbbra is csak általánosságokat sorol fel s az eddigi joggyakorlat és esetjog alapján nem következik belőle a házasságon kívüli együttélési módok házassággal azonos szinten történő kezelhetősége.

Voltak egyébként próbálkozások uniós parlamenti szinten az élettársi kapcsolatok kölcsönös elismerésnek a kikényszerítése érdekében. Ennek alapja az lett volna, hogy bár az egyes tagállamok szabadon állapíthatják meg azt, hogy kik köthetnek egymással házasságot, illetve kik léphetnek egymásra bejegyezhető élettársi kapcsolatba, továbbá milyen együttélési alakzatokhoz kötnek különböző jogi lehetőségeket, azonban mindezeketől függetlenül kötelesek lennének elismerni egy másik tagállamban kötött házassági és élettársi kapcsolatot olyannak, mint amilyenek azt a „kibocsátó” állam elismeri. Ez azonban egyelőre csak tervezetek, parlamenti határozatok, és határozati javaslatok szintjén mozog s nem valószínű, hogy bármelyik is egyhamar uniós normává válna. Egyelőre tehát még azt sem sikerült elérni, hogy az Unió polgárai az élettársi vagy regisztrált élettársi jogviszonyuk alapján gyakorolhassák a szabad mozgás jogát.

Magyarországon is felmerült az egynemű párok esetén a „családjegyesítési” probléma. Így egy Pálfi Balázs nevű melegjogi aktivista még 2004. év folyamán indítványozta az Alkotmánybíróságnál a külföldiek beutazásáról és tartózkodásáról szóló 2001. évi XXXIX. tv. 2. § e) pontja, illetve 18. § (3) bekezdésének a) pontja vonatkozásában a mulasztásban megnyilvánuló alkotmányellenesség megállapítását, mivel a magyar jogszabályok nem tették (és teszik) lehetővé, hogy az élettárs a „családtagnak” fogalma alá essen. Az indítványt az Alkotmánybíróság 68/E/2004. sz. alatt vette

nyilvántartásba, döntés azonban azóta sem keletkezett az ügyben.

Nem uniós államok

Andorrában 2005-ben lett bevezetve ama törvény, amely a „tartós párkapcsolatban” élők számára - regisztráció és tartósságot bizonyító eljárás alapján - a házassági jogokhoz hasonló jogokat nyújt.

Horvátországban a 2003. július 14-én elfogadott 01-081-03-2597/2 sz. törvény biztosítja az együtt élő egynemű személyek részére bizonyos jogokat, amelyeket a különemű párok élveznek (elsősorban öröklési és pénzügyi téren). A regisztrációra azonban egyik esetben sincs lehetőség. Ráadásul az egynemű párok esetén még egy megszorítás is van: nekik ugyanis legalább három éves együttélést kell bizonyítaniuk ahhoz, hogy a különemű párok jogaiban részesüljenek.

Svájcban azzal kezdődött meg az élettársi viszony szabványosítása, hogy 2001-ben Genf bevezette a regisztrált párkapcsolat intézményét egynemű párok részére, majd 2002. szeptember 22-én Zürich kanton lakosságának elsöprő többsége (63:37 arányban) igen mondott arra, hogy az azonos nemű személyek párkapcsolatukban azonos jogokat élvezzenek úgy, mint a házaspár adózási stb. téren. Ez is azonban hat havi együttlakást és egymásról való gondoskodást is megkövetelt, továbbá csak Zürich kanton területén lett hatályos és csak az ott lakók számára.

Az alpesi államban szövetségi szinten végül 2004. június 10-én fogadták el a bejegyzett párkapcsolatról szóló törvényt, de csak egynemű párok részére. Ezt az anyakönyvvezetőnél kell megkötni és bíróság bonthatja fel. Az egynemű pároknak a heteroszexuális párokkal azonos jogokat ad, de csak néhány területen, mint pl. az adózás, a társadalombiztosítás és a nyugdíj vonatkozásában, ugyanakkor szó sincs benne örökbefogadásról, közös név viseléséről vagy a reprodukciós eljárások kérelmezéséről. Ráadásul az egyik kanton - Valais - váratlanul élénk ellenpropagandába kezdett a törvénnyel kapcsolatban, amelynek következtében 2005. június 5-én országos népszavazás döntött arról, hogy a törvény egyáltalán hatályba lépjen-e. A szavazók 60 %-a igent mondott rá, ezért a hatályba lépés elől elhárult minden akadály.

A három, uniós tagságra pályázó államban - Románia, Bulgária, Törökország - nincs bejegyzett élettársi jogra vonatkozó jogszabály. A többi európai országban semmiféle bejegyzett párkapcsolati rendszer nincs sem azonos nemű, sem pedig a heteroszexuális személyek részére. A kontinensen túl alig pár országban létezik egyfajta regisztrált párkapcsolat, de ezeket jellemzően az egynemű párok részére tartották fenn és a francia-skandináv modellt követik, vagyis öröklés, lakáshasználat, a lakásbérleti és adójog területein nyújt a feleknek a házasságban élőkhez bizonyos esetekben hasonló jogokat.

Ilyen Kanada: miután több tagállamában is engedélyezték a melegházasságokat, a kanadai képviselőház 2005. június 28-án szövetségi szinten is lehetővé tette ezek megkötését, majd július 19-én a szenátus is elfogadta azt és másnap elnyerte a királyi szentesítést is.

Az USA-ban csak pár állam szabályozza a kérdést. Így Vermontban (2000), Connecticutban (2005) az egyneműek, Hawaiiiban (1997), Columbia Körzetben (2002), Kaliforniában (2003), Maineben (2004), New Jerseyben (2004) az egy- és különeműek is regisztráltathatják az életközösségüket, Massachusettsben pedig a helyi Legfelsőbb Bíróság 2003. november 18-án hozott döntése alapján 2004. május 17-től van lehetőség az egyneműek házasságkötésére. (Megjegyzendő, hogy az amerikai földrészen több fogalom is van a bejegyzett párkapcsolatra, mégpedig a „registered partnership” - „bejegyzett párkapcsolat” - , a „registered cohabitation” - „bejegyzett együttélés” - , továbbá a „domestic partnership” - „egy lakásban együttélés”, végül pedig a „civil union” - az az egyneműek együttélését jelenti - , azonban ezek a megkülönböztetések témánk szempontjából most közömbösek. Kaliforniában pl. 1999-ben a bejegyzett együttéléstről, 2005-ben a bejegyzett párkapcsolatról lépett hatályba a 2003-ban elfogadott törvény.) Különösen érdekes New Jersey és Kalifornia szabályozása abban, hogy ezekben az egynemű párok (nagykorúság után) korhatár nélkül, a különemű párok viszont csak akkor jegyeztethetik be a párkapcsolatukat, ha Kaliforniában valamelyikük már elmúlt 62 éves, New Jerseyben pedig akkor, ha mindkettejük teljesítette ezt az életkori követelményt. A helyi jogalkotás azonban csak a tagállamon belül érvényesül és ott is főleg az adójogi, társadalombiztosítási, szociális vagy lakásbérlettel összefüggő tagállami hatáskör keretei között.

Új-Zélandon 2004-ben fogadtak el törvényt a ténylegesen együtt élő egynemű párok regisztrációs lehetőségéről, amely 2005. április 26-án lépett hatályba.

A Dél-Afrikai Köztársaság ugyan nem ismeri a bejegyzett párkapcsolat intézményét, azonban 2002-ben a dél-afrikai Alkotmánybíróság kimondta az egynemű párok örökbefogadási jogát, majd 2003-ban kelt újabb döntése szerint az egynemű párok tagjai is alanyai lehetnek reprodukciós eljárásoknak. A 2005. december 1. napján kelt határozatában pedig kötelezte az Alkotmánybíróság a parlamentet az egyneműek házasságkötésének az elfogadására és egy évet adott a házasság fogalmának az újraértékelésére, ellenkező esetben automatikusan hatályba lép az a rendelkezés, amely elismeri az egyneműek házasságkötését.

Emellett természetesen több állam van, ahol a nem-regisztrált együttéléshez (általában nembeli megkülönböztetés nélkül) több-kevesebb, eredetileg házasságból eredő jogok kötődnek, jellemzően a társadalombiztosítási szolgáltatások, az adózás és a lakáshasználat (bérleti jog folytatása), illetve a vagyonjog (de nem az öröklés!) területén.

II. fejezet: Az élettársi jogviszony újrászabályozási kísérlete Magyarországon

Az élettársi jogviszony vitás kérdései

Mielőtt az élettársi jogviszony újrászabályozása iránti lehetőségeket és javaslatokat áttekintենek, röviden jelezni kell, hogy az élettársi jogviszony hogyan illeszkedik bele a Magyar Köztársaság alkotmányos rendszerébe.

Az Alkotmány 15. §-a így rendelkezik: *„A Magyar Köztársaság védi a házasság és a család intézményét.”* A Csjt. 1. § (1) bekezdése ennek alapján a következőket mondja ki: *„A házasságról, a családról és a gyámságról szóló törvénynek az a célja, hogy a Magyar Köztársaság Alkotmányának megfelelően szabályozza és védje a házasság és a család intézményét, biztosítsa a házasságban és a családi életben a házastársak egyenjogúságát, fokozza a gyermekekért való felelősséget és előmozdítsa az ifjúság fejlődését és nevelését.”*

Az Alkotmánybíróság a 14/1995. (III. 13.) AB határozatban leszögezte le a következőket: *„...a házasság intézménye kultúránkban és jogunkban is hagyományosan férfi és nő életközössége. Ez az életközösség tipikusan közös gyermekek születését és a családban való felnevelését célozza, amellett, hogy a házastársak kölcsönös gondoskodásban és támogatásban élésének is kerete. A gyermekek nemzésére és szülésére való képesség nem fogalmi eleme és nem feltétele a házasságnak, de a házasság eredeti és tipikus rendeltetéséből folyóan a házastársak különműsége igen. A házasság intézményét az állam arra tekintettel is részesíti alkotmányos védelemben, hogy elősegítse a házastársak számára a közös gyermekkel is rendelkező család alapítását. Ez a magyarázata annak, hogy az Alkotmány 15. §-a együtt említi a védelem két tárgyát: 'A Magyar Köztársaság védi a házasság és a család intézményét'.”*

Az Alkotmánybíróság a fenti határozatában tehát a jelzett jogszabályok által a következő védendő értékek keretei között szemléli a házasságot:

- 1) A házasság a felek kölcsönös gondoskodásának és támogatásának az alapja.
- 2) A házasság célja a közös gyermek vállalása és az azzal bíró család megalapítása.

Megállapítható, hogy az élettársi kapcsolatok jelenleg mindkét cél betöltésére alkalmatlanok.

Ennek oka az, hogy a házasfeleknek egymás iránt egyenlő jogaik és kötelezettségeik vannak. A házasságról, a családról és a gyámságról szóló 1952. évi IV. tv. (Csjt.) ennek megfelelően több helyen is rendelkezik arról, hogy a szerződő feleknek milyen kötelezettségeik állnak fenn. A legfontosabbak a következők.

- 1) A házastársak jogai és kötelezettségei egyenlőek: a házaseset ügyeiben közösen kell dönteniük [Csjt. 23. § (1) bek.].
- 2) A házastársak a személyüket érintő ügyekben önállóan, de a család érdekeit szem előtt tartva döntenek [Csjt. 23. § (2) bek.].
- 3) A házasság felbontása esetén volt házastársától tartást követelhet az, aki arra hibáján kívül rászorul, kivéve, ha arra a házasság fennállása alatt tanúsított magatartása miatt érdemtelené vált [Csjt. 21-22. §§].
- 4) A házastársak hűséggel tartoznak egymásnak és egymást támogatni kötelesek [Csjt. 24. §].
- 5) A házasság fennállása alatt a felek között vagyoni egység keletkezik, amelybe mindegyikük szerzése egymás között egyenlő arányban tartozik [Csjt. 27-28. §§]. Az a különvagyonhoz tartozó tárgy, amely a mindennapi közös életvitelt szolgáló, valamint a szokásos mértékű berendezési és felszerelési tárgy helyébe lép, tizenöt évi házassági együttélés után közös vagyonná válik [Csjt. 28. § (2) bek.].
- 6) A vagyontársaság vagyontárgyainak a fenntartásához mindkét házastársnak kötelessége hozzájárulnia, akár különvagyonra terhére is [Csjt. 29. § (2)-(3)].
- 7) Valamely házastársnak a közös vagyont érintő rendelkezését a másik házastárs tudtával tett rendelkezésnek kell tekinteni, kivéve, ha a körülményekből más nem következik [Csjt. 30. § (2) bek.].
- 8) A hiányzó különvagyon megtérítésének nincs helye, ha a vagyontársaság megszűnése után a megtérítésre kötelezhető félnek sem közös vagyoni hányada, sem különvagyonra nincs [Csjt. 31. § (4) bek.].
- 9) A vagyoni kérdések rendezése során egyik fél sem juthat „méltánytalan vagyoni előnyhöz”

- [Csjt. 31. § (5) bek.].
- 10) A közös gyermek esetén a nem-tulajdonos vagy nem-bérlő házastárs is jogot formálhat a közös lakás részleges vagy kizárólagos használatára [Csjt. 31/B. § (3) bek.].
 - 11) A lakásból távozó házastárs a lakáshasználati jog ellenértékének rá eső részére jogosult [Csjt. 31/C-31/D. §§].
 - 12) A közös háztartás költségeihez mindkét félnek akár különvagyonára terhére is hozzá kell járulnia [Csjt. 32. § (2) bek.].
 - 13) A házastárs köteles a különélő és önhibáján kívül rászoruló házastársát - ha arra nem érdemtelen - különvagyonából is eltartani, amennyiben házastársa megélhetésének költségeit a közös vagyonból nem lehet fedezni, és a tartás nem veszélyezteti a kötelezett saját, valamint annak megélhetését, akinek eltartására házastársával egysorban köteles. Ez a rendelkezés arra az esetre is irányadó, ha a házastársak között vagyonközösség nincs. [Csjt. 32. § (2) bek.].
 - 14) Házasságban élő csak a házastársa engedélyével fogadhat örökbe [Csjt. 48. § (2) bek.].

Mindehhez képest az élettársi kapcsolat nem a szerződő felek „*kölcsönös gondoskodásban és támogatásban élésének*” a kerete. Sem a Ptk., sem más jogszabály nem teszi kötelezővé az élettársi közösségben élők részére, hogy egymást segítsék, támogassák, egymásért anyagi felelősséget vállaljanak. Nem formálhatnak igényt a másik különvagyonának felhasználására, jognyilatkozataik semmilyen vonatkozásban nem függenek egymástól. Egyetlen polgári jogi aktusnál sem kell figyelembe venniük sem a másik fél érdekét, sem a közös háztartás igényeit. Az élettársak felelőtlenek egymás iránt és nincs semmiféle jogszabály vagy joggyakorlat, amely ilyen felelősséget ki tudna kényszeríteni.

A házastársak egymás iránti fokozott felelősségét azonban a jog kedvezményekkel honorálja, melyek részint egymás irányában állnak fenn, részint pedig a társadalom többi tagja felé. Ilyen pl. az egymás eltartása iránti igény; a közös lakás használata, beleértve a bérleti jogok esetén járó kedvezményeket; az öröklés; végül pedig mindazon jogok, amelyek az ágazati jogszabályokban jelennek meg.

Mivel az élettársaknak egymás irányában semmiféle kötelezettségük nincs, ennek következtében nincsenek olyan jogosultságaik, amelyek az egymás iránti kötelezettségekből lennének eredeztethetőek. (A vagyoni kérdések nem tartoznak ide, mivel azok az egymással elvegyült külön vagyoni igények felosztását szabályozzák.) Ehhez képest következetlen a magyar jog ama álláspontja, hogy egynemű területeken az élettársak - akiknél még regisztráció sincs - olyan jogokat nyernek, amelyeket a házastársak is megkapnak. Ezek a jogok ugyanis abból a tényből erednek, hogy a felek mégiscsak érzelmi közösségben élnek együtt - ugyanakkor az ilyen jogok inkább a jogalkotói méltányosság területére tartoznak, de nem a jogok és kötelezettségek kölcsönösségének elve alá.

Az élettársi kapcsolat jelenlegi rendezése azonban lassanként azon határ felé kezd elcsúszni, ahol az egyes jogi kedvezmények alkotmányossága már vitathatóvá válik. Ha az élettársi jogviszonyban élők folyamatosan olyan újabb és újabb jogokat nyernek el, amelyek eredetileg a házassághoz kapcsolódtak, ott előbb-utóbb a „mennyiség átcsap a minőségbe” elve alapján az élettársi jogviszonyhoz fűződő jogosultságok végül elérhetik azt a szintet, ahol az élettársak már annyi kedvezményben részesülnek, hogy ezek eléréséhez fölöslegessé válik a házasság. Ez a helyzet alkotmányellenes, mert a házassághoz kapcsolódó jogokat nem lehet egy másik jogintézményhez kapcsolt méltányossági szabályokkal kiüresíteni. Az élettársi kapcsolatok újraszabályozásánál tehát a jogalkotó nem feledkezhet meg arról, hogy mennyi joga van a házastársaknak és mennyi az élettársaknak: ez utóbbiaknak - akár regisztráltak, akár regisztrálatlan változatban - csak szignifikánsabban kevesebb lehet. A legfontosabb tehát, hogy csak akkor kapjanak az élettársak a társadalom irányában jogokat, amennyiben együttélésük egymás iránt kötelezettségeket is magában foglal. Mint ahogy látjuk, minden nyugati ország regisztrált párkapcsolatánál ez az alapséma működik. Ehhez képest másodlagos kérdés az, hogy a jogalkotó élettársi jogviszonynál az egyneműek vagy különeműek párkapcsolatát igyekszik-e szabályozni.

A második kérdés azonban már éppen ez: az egynemű vagy a különemű élettársak jogi helyzetének a rendezése iránti igényt igyekszik-e a jogalkotó?

A regisztrált élettársi kapcsolatok esetén - mint ahogy láthattuk - alapvetően kétféle megoldás létezik. Az egyik szerint a regisztrált élettársi kapcsolatot kifejezetten az egynemű személyek részére hozták létre afféle „házasságpótlékként”, amelybe heteroszexuális párok nem léphetnek be. Nyilvánvaló, hogy ez a megoldás az egynemű párok igényeit nem elégíti ki, hiszen ennek nemcsak hogy nem „házasság” a neve, hanem az ilyen élettársak az örökbefogadás és a reprodukciós eljárások vonatkozásában korántsem bírnak olyan jogokkal, mint a házastársak.

A másik megoldás viszont úgy hozza létre a regisztrált élettársi jogviszonyt, hogy azt mind egy-, mind különemű párok is igénybe vehetik. Ez a megoldás azonban sehol nem elsősorban a

különmű párok együttélési formáját kívánta rendezni - az inkább csak járulékos lehetőség volt az egynemű párok igényének a kielégítése mellett. (Nem találtam adatot arra, hogy a különmű pároknak nyomásgyakorló tömegigénye lett volna bárhol is az ilyesfajta regisztráció iránt.)

A helyzet azonban itt megint bonyolódik, hiszen teljesen más a megítélése az olyan élettársi jogviszonynak, ahol különmű párok kapnak a házassághoz egyre hasonlóbb jogokat és az olyanak, ahol az egynemű párok igénylik ugyanezt. Ez utóbbinak más az alkotmányossági mércéje, mint a különmű párok élettársi viszonyánál, hiszen egynemű párok szinte sehol sem házasodhatnak össze. Amennyiben tehát az élettársi jogviszonyhoz fűződő jogokat nemileg semleges alapon bővítik, akkor az egynemű párok kapcsolata éppúgy az alkotmányosság szélére sodródhat, mint a különműűeké - ha ugyanis egyfajta élettársi jogviszony van, akkor annak alkotmányossága vagy alkotmányellenessége mindkét fajta párkapcsolatra kényszerűen kiterjed.

A harmadik kérdés magával a regisztrációval járó jogokkal kapcsolatos. Mint ahogy láthattuk, ahol létezik regisztrált élettársi jogviszony, ott jogok és kötelezettségek együttese áll fenn. Itt tehát az a probléma merül fel, hogy a regisztráció mi legyen: pusztán a tényleges együttélés „papíralapú” bizonyítéka az egymás iránti jogok és kötelezettségek megváltoztatása nélkül, vagy pedig olyan jogi aktus, amely minőségében újfajta jogviszonyt hoz létre? Ez azért lényeges, mert a regisztrációnak csak akkor van értelme, ha ezáltal az élettársi jogviszony valamiféle többlethatással fog bírni a mostani, regisztrálatlan állapothoz képest. Ha a regisztráció semmiféle előnnyel nem jár a természetes kötelemként működő élettársi jogviszonyhoz képest, akkor fölösleges bevezetni - ez alól csak az megoldás jelentene kivételt, ha a regisztráció mindazon jogokkal járna, mint amivel a mostani élettársi jogviszonyok járnak, viszont ez esetben a regisztrálatlan élettársakat a jognélküliség mezejére számúzná a jogi logika.

Az új Ptk. koncepciója és az élettársi viszony

Az új Polgári Törvénykönyv koncepciójának szerkesztőbizottságai mind megküzdöttek a fenti kérdésekkel. A koncepciók folyamat termékei több helyen is érintik az élettársi jogviszonyokat.

Közülük az első maga az alapkoncepció, amelyet a Kodifikációs Főbizottság 2001. november 8-án hagyott jóvá s ezt a Kormány a Magyar Közlöny 2002/15/II. számában bocsátotta vitára a jogásztársadalom számára. A második az a szöveg, amely a Magyar Közlöny 2003. évi 8. sz. különszámában jelent meg: ez a Kodifikációs Főbizottság 2002. november 18-i ülésén kelt, a normaszöveg tervezetének elkészítéséhez jóváhagyott változat. (Megjegyzendő, hogy a második Koncepció két részből áll: a tulajdonképpeni Koncepcióból és az ún. Tematikából. A második Koncepció azonban egységes szerkezetben tartalmazza a tulajdonképpeni Koncepciót és a Tematikát.) A végső változat a következőket foglalja magában a kérdést illetően:

- 1) Az élettársi jogviszonyt a Ptk. családjogi könyvében kell elhelyezni, mivel az „kinötte” a Ptk. kötelmi jogi kereteit. Nem igaz ma már az a tétel, hogy az élettársak csak azért nem házasodnak össze, mert mentesülni akarnak az együttélésekből fakadó kötelezettségektől.
- 2) Az élettársi vagyoni viszonyok változatlanok maradnának, vagyis a közös vagyonból történő azonos arányú részesedés vélelme csak a házassághoz fűződne. Ugyanakkor a vagyoni jogi kapcsolatot az élettársak külön szerződésben is rendezhetik, de ehhez közokirati forma előírása lenne indokolt.
- 3) A házasságkötés előtt együtt élő élettársak esetén a házasság vagyoni hatásai kiterjednek az élettársi közösség alatt szerzett vagyona is. Viszont annak kidolgozását, hogy a házasság után élettársakként együtt élő személyek vagyoni viszonyai miként alakulnak, a szakmai anyag a bírói gyakorlathoz utalja.
- 4) Hosszabb ideig való együttélés után az élettárs tartásdíjra tarthat igényt. A koncepció tudatosan nem határozza meg a „hosszabb idő” fogalmát, hanem ennek kialakítását szintén a bírói gyakorlatra bízta.
- 5) Az egyik élettárs tulajdonában, birtokában lévő lakáson a másik fél további használatának a jogát a koncepció szintén csak a hosszabb ideje fennálló élettársi közösséghez és csak az élettárs halála esetéhez kapcsolná. Ilyenkor a közösen lakott lakás használati jogát öröklési jogi alapon kívánja a túlélő élettársnak nyújtani, továbbá ugyanezen lakás használati-berendezési tárgyainak a használatát akkor is, ha az ezek elhasználódásával jár. A közös gyermek lakáshasználatához fűződő jogainak alakításával kapcsolatos problémák megoldását ismét csak a bírói gyakorlatra hagyja.
- 6) Az élettársak részére a koncepció nem kíván törvényes öröklési jogot biztosítani. A túlélő élettárs a lakáshasználat szempontjából a túlélő házastárssal azonos ranghelyen örökölné. Lakáshasználati jog korlátozásának csak akkor lehetne helye, ha a túlélő élettársnak ugyanabban a földrajzi helyiségben megfelelő beköltözhető lakása van.
- 7) Reprodukciós eljárás esetén az abban résztvevő férfi élettárs esetén a kérelem aláírása

egyben a férfi apaságot elismerő nyilatkozatának minősül.

- 8) A koncepció nem javasolja a regisztrált élettársi kapcsolatok bevezetését. Megjegyzendő: az első koncepció még egyértelműen jelezte, hogy alkalmasnak látja a lehetőséget a regisztrálásra, de elutasította azt az álláspontot, hogy az élettársi viszonyt csak egyneműek regisztráltathatnak.

A Javaslat társadalmi igénye, mint hivatkozási alap

A bevezetőben jelzett s immár tárgyalásunk alá vont törvényjavaslat (a továbbiak folyamán: Javaslat) szerint az élettársi jogviszonyokat szabályozó törvény preambuluma a következőképpen hangzik:

„Az Országgyűlés annak tudatában, hogy egyre több polgártársunk választja a tartós együttélés formájának az élettársi közösséget a házasság helyett - tekintettel a 14/1995. (III.13.) AB határozatban foglaltakra is - annak érdekében, hogy az élettársak számára rendezett jogi kereteket kínáljon fel, a következő törvényt alkotja:”

A Javaslat indokolása a preambulumban foglaltakat a következők szerint alapozza meg.

„Köztudott tény, hogy napjainkban világszerte növekszik az élettársi kapcsolatok száma. A jogalkotó is felismerte ezt, amikor a polgári jog keretei között meghatározta az élettársak fogalmát, az Alkotmánybíróság határozatára is figyelemmel most már az Alkotmánynak megfelelő tartalommal. Az élettársi kapcsolatot egyes jogszabályok a rokon kapcsolatok között ismerik el. Évek múltával az is megmutatkozott, hogy az élettársi kapcsolat hasonlóan tartós, esetenként még tartósabb is lehet, mint a házasság. Ugyanakkor méltánytalan helyzetek következhetnek be, ha megszakad az életközösség, pl. a lakáshasználat terén, vagy ha esetleg valamelyik élettárs végredelet nélkül váratlanul elhalálozik.”

Tekintettel arra, hogy a Javaslat itt szociológiai területet érint, érdemesnek tűnik pár gondolattal reagálni arra, ami e felvetések háttérében meghúzódik. Mindez azért lényeges, mivel minden jogalkotási aktusnál figyelembe kell venni, hogy konkrétan milyen társadalmi igények kielégítése érdekében keletkezik. Ezt a jogalkotásról szóló 1987. évi XI. tv. (Jat.) így határozza meg: „Jogszabályt akkor kell alkotni, ha a társadalmi-gazdasági viszonyok változása, az állampolgári jogok és köteleességek rendezése, az érdekösszeütközések feloldása azt szükségessé teszi” (Jat. 17. §-a) és „A jogszabály megalkotása előtt - a tudomány eredményeire támaszkodva - elemezni kell a szabályozni kívánt társadalmi-gazdasági viszonyokat, az állampolgári jogok és köteleességek érvényesülését, az érdekösszeütközések feloldásának a lehetőségét, meg kell vizsgálni a szabályozás várható hatását és a végrehajtás feltételeit. Erről a jogalkotót tájékoztatni kell” [Jat. 18. § (1) bekezdése].

A fentiek alapján tehát fel kell mérni azt, hogy a társadalomban van-e sürgető igény az élettársi kapcsolatok regisztrálttá tételére és a Javaslatban foglalt célok - az öröklési és lakáshasználati jog - rendezésére. A következőkben jelzésértékként két, a témát érintő szakkikk főbb megállapításait közlöm annak érdekében, hogy jelezzem, mennyire nem egyszerű a kérdés olyasfajta leegyszerűsítése, mint ahogy az a Javaslat teszi.

Ami az élettársi kapcsolatok általános szociológiai jellegét illető, elsősorban is érdemes utalni S. Molnár Edit: *Élettársi együttélések - tények és vélemények* c. tanulmányára.¹¹ Ez még a 2001-es népszámlálás előtt keletkezett. Eszerint az élettársi kapcsolatokból legintenzívebben a 30 év alatti korosztály veszi ki a részét; a párkapcsolatban élők között 1996-ban 7,4 % volt az országos arány s ennek az egynegyede Budapesten volt megtalálható. 2000-ben a válaszadók 80 %-a a házasságot találta a leginkább rokonszenves együttélési formának, míg annak „elavultságát” 90 % elutasította. Ugyanez vonatkozott az élettársi kapcsolatban szülő nőkre, akiknek 1995-ben 27 %-a nyilvánította ki a házassággal szembeni ellenszenvét (ami eszerint az összmintában kb. 2 %-ot jelent); ebből 19 % arra alapozta a véleményét, hogy „nem fontos a papír”, a 8 % pedig arra, hogy független akar maradni. Ugyanakkor a többség elfogadja az élettársi együttélést is. A két szempont (legjobb a házasság, de jó az élettársi kapcsolat is) között felmerülő ellentmondásra a tanulmány megjegyzi: lehet, hogy ez csak a közvélemény nyomására született és szerepet játszik benne az, miszerint a válaszoló nem akar konfrontálódni a számára többséginek tűnő véleménnyel. A tanulmány kiemeli még: „...kevés ismeretünk van az élettársi kapcsolatok élettartamáról”. Azt viszont a többség elutasította, hogy az élettársi kapcsolatot a felelőtlenség miatt választaná: 2000-ben a

¹¹ In: Nagy Ildikó – Pongrácz Tiborné – Tóth István György (szerk.) *Szerepváltozások: Jelentés a nők és a férfiak helyzetéről 2001*. TÁRKI-SzCsM, Bp. 2002.

házasságkötés elutasítását vagy elhalasztását alapvetően anyagi és egzisztenciális okok vezették, s a kilenc „kimentő felvetés” közül az utolsó helyre szorult a felelősség csekélyebb mivolta: a felelősség mérsékelt mivoltát, mint választási tényezőt a leginkább érintett 17-39 éves korosztály sem fogadta el.

A 2001. évi népszámlálás után az élettársi jogviszonyok kérdésével Pongácz Tiborné - Spéder Zsolt: „Élettársi kapcsolatok és házasság - hasonlóságok és különbségek az ezredfordulón” c. tanulmánya foglalkozott, amely 2001-2002. év folyamán felvett adatokat elemzett.¹² Megjegyzendő: ez sem tesz különbséget az egy- és különemű személyek élettársi kapcsolatában, de témáját tekintve gyakorlatilag a különemű együttélési móddal foglalkozik.

A tanulmány szerint az élettársak és a házastársak között nem sok mindenben található szociológiai szinten mérhető különbség (életkor, végzettség stb.), kivéve a vallásosságot, amely a házások irányában mutat, továbbá a gyermeklétszámot, amely viszont jelentősen alacsonyabb az élettársi viszonyban élők körében.

A tanulmányból kiviláglik, hogy a felmérések szerint a 18-74 év közötti népességnek kb. 8 %-a él élettársi viszonyban; a 25-29 évesek között az élettársi kapcsolatokban élők aránya még ugyan 13,8 %, ez a 30-34 évesek között csupán 1,3 %, viszont a házasságban élők száma a két korcsoportban 49,7 %-ról 69,6 %-ra nő.¹³ A magyarázat egyszerű: ha azokat az élettársakat tekintjük, akik még nem házások (próbaházasság), úgy az ezek 69,5 %-ában élők végső céljuknak a házasságot tekintik, amely egyébként megfelel a többségi elvárásnak is. Mindennek alapján a szerzők felvetik, hogy beszélhetünk-e az élettársi kapcsolatok „drámai” terjedéséről a teljes minta 8 %-os aránya mellett úgy, hogy az élettársi kapcsolatokban élők többsége házasságban szeretne élni, továbbá a felmérések szerint 5 éves periódus alatt az élettársi kapcsolatok fele házassággal ér véget és csak kb. negyede marad meg élettársi jogviszonyként.

Emellett a tanulmány reagál arra a hiedelemre is, hogy az érzelmi alapokon működő párkapcsolat tartósabb, mint a házasság: „*Ha az egyes szempontokat részleteiben nézzük meg, azt látjuk, hogy a házasságot mindkét csoport a gyermekvállalás, a gyermek jövője, valamint a szülők, a rokonság megítélése szempontjából tartja a leginkább jónak, előnyösnek. A partnerek között felmerülő esetlegesen konfliktusok kezelése, valamint az egyéni célok megvalósíthatósága függ legkevésbé az együttélés választott jogi formájától, ami más szóval azt jelenti, hogy nem biztos azon nézet helytállósága, miszerint egy lazább, elsősorban az érzelmi kötődésen és nem a jogi köteleken alapuló kapcsolatban erősebb az igény a kapcsolat fenntartására, a konfliktusok kezelésére*”.

A fenti két tanulmányból leginkább az a következtetés vonható le, hogy az élettársi kapcsolatok száma - ha csak a mennyiségüket tekintjük - nem tekinthető „súlyos”, azonnali megoldást igénylő társadalmi problémának; nem bizonyosodott be, hogy az élettársi kapcsolatok tartósabbak lennének a házasságnál, mint ahogy azok fennállásáról sem sok tudomásunk van; az viszont egyértelmű, hogy a társadalom többsége az élettársi kapcsolatnál magasabbra értékeli a házasságot és maguk az élettársak többsége is ezt tekinti távlati céljának. Mindezek után arról beszélni, hogy az élettársi kapcsolatok „helyettesítenék” a házasságot, túlzás: a többségük a fiatal nemzedékek esetén is inkább próbaházassági formában működik és nem életcélként; az idősebb, házasságon túlesett korcsoportoknál pedig a kérdés szabályozása nem érinti lényegesen a demográfiai mutatókat, sem pedig olyan problémákat, mint az örökbefogadás, a reprodukciós eljárások, de még az öröklés jogát sem, tekintve, hogy az idősebb korosztályokban együtt élő személyeknek általában van örökösük (a gyermekeik) és legtöbbjük esetén megoldott a lakhatási lehetőség is. Ez felveti a kérdést, hogy ilyen körülmények között mi szükség van az élettársi kapcsolatok regisztrációval történő rendezésére különemű párkapcsolatok esetén.

Itt ismét fel kell hívni arra a figyelmet, hogy a legtöbb országban nem elsősorban a heteroszexuális személyek párkapcsolatának a rendezését célozták meg, hanem az egyneműekét igyekeztek egyfajta házasságpótló jogba rendezni. Tulajdonképpen itt is erről lenne szó, mert az SZDSZ „nem hivatalos” indokolása szerint a Javaslat a homoszexuális párok párkapcsolati jogát kívánja elismertetni - erről azonban maga a normaszöveg tervezete még csak utalást sem tartalmaz. Erős a gyanú, hogy a Javaslat azért kívánja a különeműek párkapcsolatát a homoszexuális személyek párkapcsolatával együtt rendezni, mert túl „erős” lett volna nyíltan - különösen a választások előtt - a homoszexuálisok élettársi kapcsolatának a rendezését felvetni.

Van azonban egy másik, nem szociológiai probléma is. Az SZDSZ ekképp jelentette meg a rendezés jogi alapját a Javaslatához fűzött pártvéleményben: „...az állam nem tehet különbséget polgárai között aszerint, hogy azok milyen együttélési formában élnek. A liberálisok meggyőződése szerint nem az államnak, hanem a pároknak kell eldönteniük, hogy házasságban, vagy házasság nélkül kívánnak-e együtt élni. Az államnak nem lehet 'kedvenc' együttélési formája; minden együttélési formát egyenlőnek kell elismernie. Ezzel szemben ma Magyarországon az állam két

¹² Megjelent: Szociológiai Szemle 2003/4.

¹³ Egy másik tanulmány szerint 1000 párkapcsolatra 113 élettársi kapcsolat jut. Szücs Zoltán: *Családformák, családtípusok az ezredforduló Magyarországon*. Konferencia-előadás, 2003.

okból is hátrányosan különbözteti meg azokat, akik nem házasság keretei között élnek együtt. Egyrészt, ma jogilag különböző megítélés alá esik két, együtt élő ember a szerint, hogy együttélésük házasság, vagy élettársai kapcsolat keretei között történik. Másrészt, különösen kedvezőtlen helyzetben vannak ma a homoszexuális párok. Mivel ők házasságot nem köthetnek, eleve csak élettársként élhetnek együtt. Ez viszont azzal jár, hogy bizonyos jogok nem illetik meg őket, amelyekre a heteroszexuális párok, ha összeházasodnak, szert tehetnek.”

A Javaslat már kiinduló gondolatában is önellentmondásos azért, mert kijelenti: az államnak nem lehet „kedvenc” együttélési formája. Egyrészt leszögezhetjük, hogy éppen ellentétesen: lehet, s éppen erre szolgál a házasság intézménye, amelynek védelme a magyar Alkotmányban (is) külön nevesítve van, amellet a házasság privilegizált jogintézményén az új Ptk. sem kíván változtatni - éppen ezért ellenzi az élettársi kapcsolatokat regisztrálhatóságát is.

Ugyanakkor maga a Javaslat is ilyen „diszkriminatív” helyzetet teremt. Azáltal ugyanis, hogy csak a regisztrált élettársi kapcsolathoz kapcsolna a házassághoz hasonló jogokat, szintén előnyben részesít egy állam részére „kedvencsített” együttélési formát, mivel a megadandó jogok a regisztrációhoz és nem a tényleges együttéléshez kapcsolódnának.

A szabályozás egyes elemeivel kapcsolatban felmerülő problémák

A Javaslat indoklása a szabályozás szükségességének az indokoltságát így folytatja.

„Európa egyes országaiban a hasonló, jogilag többé-kevésbé rendezetlen problémákra megoldásként az élettársi kapcsolatok regisztrálási lehetőségét választották. Ez a Javaslat is ezzel a megoldással él, amikor lehetővé teszi az élettársaknak, hogy élettársi kapcsolatukat regisztráltassák. Ilyen esetben a Javaslat az élettársi kapcsolatot az öröklés, valamint a közös lakás használatára nézve a házassággal azonos joghatályúnak, az élettársakat a házastársakkal azonos jogállásúnak ismeri el.”

Ennek alapján a szabályozás - immár konkrét kérdéseket érintve - a következők szerint szólna:

„Az élettársi kapcsolat regisztrálása

1. § (1) Az élettársak - két, házasságkötés nélkül közös háztartásban, érzelmi és gazdasági közösségben együttélő személy - személyesen vagy közjegyzői okiratban, illetve a Pp. 196. § (1) bekezdés e) pontja szerinti teljes bizonyító erejű magánokiratba foglaltan közösen kérhetik élettársi kapcsolatuk regisztrálását az anyakönyvvezetőnél, feltéve, ha egyikük sem házas.”

Az indokolás ehhez a következőket fűzi hozzá: „A Javaslat e §-a a Ptk. hatályos 685/A. §-ban szereplő meghatározást fogadja el az élettársak fogalmi meghatározásához, az Alkotmánynak megfelelően. Az ekként definiált élettársak számára lehetővé teszi, hogy kapcsolatuk regisztrálását kérhessék az anyakönyvvezetőtől. Ezt akár személyesen, akár megfelelő alakissággal bíró okiratba foglaltan megtehetik. A későbbi bizonytalan jogi helyzetek megelőzésére ez a lehetőség azonban csak akkor áll fenn, ha egyik fél sem házas.”

A Javaslat 1. § (1) bekezdése több megoldásra váró problémát vet fel. A következő kérdéseket kell feltenni ezzel kapcsolatban:

- a) Kik lehetnek a jogviszony alanyai?
- b) Elfogadható-e az együttélés tényére vonatkozó bizonyítás mellőzése?
- c) Miért az anyakönyvvezető kötelessége a regisztrálás lebonyolítása?

Ad a) A regisztrált élettársi jogviszony esetében a felek személyének a megállapításakor jelenleg a Ptk. szabályaiból kell kiindulni.

A Ptk. szerint az élettársi kapcsolat a kötelmi jogban kapott helyet, ami azt jelenti, hogy a szerződésekre vonatkozó szabályok alá esik a kapcsolat megítélése, amely jelen esetben jellemző módon ráutaló magatartással (összeköltözéssel, együttlakással, közös gazdálkodással) valósul meg. A Ptk. 685/A. §-a és a Javaslat szerint is „az élettársak két, házasságkötés nélkül közös háztartásban, érzelmi és gazdasági közösségben együttélő személy”, amely megfogalmazásból az ered, hogy élettársak bárkik lehetnek.

Ugyanakkor a Ptk. 578/G. § (2) bekezdése már azt mondja ki, hogy az élettársakra vonatkozó szabályokat kell alkalmazni az „egy háztartásban élő más hozzátartozók” vagyoni viszonyaira is. Mindebből adódik az életszerű kérdés: a hozzátartozók vagy a közeli hozzátartozók lehetnek-e

élettársak, ha megállapítható közöttük az érzelmi-gazdasági együttesség és az együttlakás?

Kérdés itt elsősorban az, hogy a Ptk. mit ért „más hozzátartozó” alatt. Ennek azért van döntő jelentősége, mivel a „más hozzátartozók” közötti jogviszonyra ugyan az élettársi jogviszony szabályait kell alkalmazni, de ez a kifejezés - „*kell alkalmazni*” - jelenti azt is, hogy az együttélő hozzátartozók a Ptk. szerint nem „élettársak”, csak az élettársakra vonatkozó (vagyoni) szabályok szerint kell megítélni a közös gazdálkodásuk eredményét (és csak azt). (Láthattuk, hogy ezt a problémát a legtöbb külföldi jog úgy oldja meg, hogy a közeli hozzátartozók együttélését kizárja a regisztrált élettársi jogviszonyból.)

E vonatkozásban a „hozzátartozó” és „közeli hozzátartozó” fogalmának az elemzését kell végrehajtani, hogy lássuk: csak a Ptk. 685. §-ában felsorolt hozzátartozók esetén releváns-e a kérdés, vagy az élettársi jogviszony kiterjedhet az a „közeli hozzátartozók”-ra is (azaz leginkább a vérrokonokra).

A „más hozzátartozó” fogalmánál abból kell kiindulni, hogy az élettársak a Ptk. 685. §-a szerint „hozzátartozó”-nak minősülnek. A „más” hozzátartozók mindazok a személyek, akik szintén a Ptk. 685. §-ában foglalt személyi körbe esnek, ugyanakkor nem élettársak. A Ptk. 685. §-a szerint a „hozzátartozó” fogalma ugyan elkülönül a „közeli hozzátartozó” fogalmától, azonban a „többen a kevesebb” elve alapján a „hozzátartozó” a „közeli hozzátartozók” körét is magában foglalja, ezért „hozzátartozó” az is, aki „közeli hozzátartozó”-nak minősül, kivéve természetesen a házastársat. Erre példa a Ptk. több rendelkezése, amely megelégszik a „hozzátartozó” fogalmával, ugyanakkor nyilvánvaló, hogy e fogalom esetén a közeli hozzátartozót is érteni kell. [Pl. a Ptk. 85. § (3) bekezdése értelmében a meghalt személy emlékének megvédelmezése érdekében fellephet a „hozzátartozó”, ami evidensen magában foglalja a házastársat és az egyeneságbeli rokont, vagyis a szülőt és a gyermeket is.] Más esetekben ellenben a Ptk. kimondja, hogy bizonyos jogokra csak a „közeli hozzátartozó” jogosult, amiből az következik, hogy a jogszabály mindig meghatározza: mikor, melyik személyi kör kaphat jogokat vagy kötelezettségeket. A „hozzátartozó” fogalma ezért magában foglalja a „közeli hozzátartozó” fogalmát is.

Ami a kérdést illeti, itt kétféle megoldás is elképzelhető.

Az egyik szerint az „élettársak” mellett egyéb, gazdasági-érzelmi közösségben élő hozzátartozók is élettársnak tekinthetők. Ha ugyanis a „hozzátartozók”, vagy „közeli hozzátartozók” úgy döntenek, hogy élettársi jogviszonyt létesítenek egymással, akkor e döntésükkel beléptetik magukat az „élettársak” közé, azaz olyan hozzátartozók lesznek, akiknek a hozzátartozói mivolta immár nem a tényleges vérségi, rokoni és sógori kapcsolaton alapul, hanem az önként vállalt érzelmi-gazdasági életközösségen. Kissé egyszerűbben: ha egy férfi és a fiának az attól különváltan élő, de attól el nem vált felesége úgy dönt, hogy a továbbiak folyamán élettársakként fognak együtt élni, akkor a jogviszonyukat immár nem az „após-meny” hozzátartozói viszonya határozza meg, hanem az együttélés és az érzelmi-gazdasági közösség ténye. Mindkét esetben „hozzátartozók” lesznek, illetve maradnak - csak éppen „másfajta” hozzátartozók (azaz: élettársak).

A másik megközelítés szerint azonban ez nem követhető út. Ha ugyanis a „hozzátartozók” érzelmi-gazdasági együttélését bármikor élettársi jogviszonynak lehetne tekinteni, akkor szükségtelen lenne a Ptk. 578/G. § (2) bekezdésében szabályozni az ilyen személyek együttélésének a vagyoni jogi következményeit. Ez esetben ugyanis a (2) bekezdés szükségtelen, hiszen mindenki élettárs, aki érzelmi-gazdasági közösségben él együtt egy másik emberrel és e vonatkozásban érdektelen, hogy egyébként a Ptk. 685. §-a szerint ők maguk „hozzátartozók” vagy „közeli hozzátartozók”, avagy sem. Egyébként is: amikor a jogalkotó az „élettársak” szó tartalmát szabályozta, abból a tipikus élethelyzetből indult ki, amikor az élettársak semmiféle hozzátartozói (közeli hozzátartozói) viszonyban nem állnak egymással. Ugyanakkor gondolnia kellett arra is, hogy a (közeli) hozzátartozók is élhetnek egymással gazdasági és érzelmi közösségben, s mivel más megoldás nem maradhatott, ezért rájuk is kiterjesztette az élettársi jogviszonyra vonatkozó vagyoni szabályokat, anélkül, hogy ezeket a személyeket „élettársakká” nyilvánította volna. Ez megfelel a közvélekedésnek is, amely szerint nem élettársi közösség az, amikor az egyik fél a másik fél egyenesági rokona, örökbefogadott, mostoha- és nevelt gyermeke, vagy testvére, hiszen a jelzett személyek közötti együttélési formák leggyakrabban nem az önként vállalt gazdasági közösségen, hanem - legtöbbször éveken át, de átmenetileg - inkább a szűkös lakáshelyzet fennállásán alapul. A „hozzátartozók” együttélése tehát nem élettársi jogviszonyt keletkeztető tény, csak olyan, ahol a felek elszámolására az élettársi közösség vagyoni jogi szabályai alkalmazandóak.

Látható, hogy egyik megoldás sem tökéletes. Ha az első megoldást vesszük alapul, akkor egy szülő-gyermek együttélést is élettársi kapcsolattá lehet nyilvánítani, ami a közfelfogással ellentétes, és nem valószínű, hogy a jogalkotó erre gondolt volna az „élettársak” fogalmának szabályozásánál, különös tekintettel a Ptk. 578. § (2) bekezdésére. A második megoldás alkalmazása során viszont kizárnánk az élettársi jogviszonyból olyan személyeket, akik a közfelfogás szerint - egyébként fennálló hozzátartozói viszonyuk mellett is - élettársi közösségben élnek. A Ptk. szerint ezek az esetek nem okoznak problémát addig, amíg vagyoni viszonyokról kell döntenet - mihelyt

azonban az „élettárs” fogalmáról, ott már nem ennyire egyértelmű a kérdés. Az meg egyébként különösen visszás lenne, hogy a jegyesek nem lehetnek élettársak - igaz, hogy a „jegyes” fogalmát egyetlen jogszabály sem tisztázza.

Nem e dolgot feladata feloldani a fenti problémát; elegendő rámutatni arra, hogy a Javaslat elsősorban hibája az, miszerint nem tisztázza, hogy kik tekinthetők élettársaknak. A Javaslat egyszerűen megállapítja, hogy az élettársak körébe két együtt élő személy tartozik, de azt már nem elemzi, hogy milyen hozzátartozói köröket zár ki ebből, vagy szándéka arra irányul-e, hogy bármilyen hozzátartozók regisztrált élettársak lehessenek (így pl. anya és lánya, vagy két testvér).

Ugyanakkor, ha a regisztrált élettársi jogviszonyt a házassági jogviszony felé kívánja közelíteni a jogalkotó, akkor figyelemmel kellene lennie a Csjt. 8. § (1) bekezdésére, amely kimondja, hogy érvénytelen:

- a) az egyenesági rokonok és
- b) testvérek házassága, továbbá
- c) a testvérnek testvére vér szerinti leszármazójával,
- d) a házastársnak volt házastársa egyenesági rokonával, valamint
- e) az örökbefogadónak az örökbefogadottal kötött házassága.

A Csjt. 8. § (2) bekezdése pedig rögzíti, hogy a testvérnek testvére vér szerinti leszármazójával és a házastársnak volt házastársa egyenesági rokonával kötött házassága nem érvénytelen, ha a jegyző felmentést ad, akár a házasságkötés előtt, akár utóbb, a házasság fennállása alatt.

Ha tehát ezek a feltételek érvénytelenné teszik a házasságot, akkor elég kérdéses, hogy miért nem lehet e korlátozó tényezőket bevezetni a regisztrált élettársi jogviszonyban is, különösen, ha a tervek szerint ez a jogviszony egyre inkább a házasság egyfajta variációját kívánja jelenteni.

Azt viszont helyesen rendezti Javaslat, hogy nem lehetnek élettársak azok, akik közül az egyik is házasnak tekintendő, ami a Ptk.-ban viszont nincs így, mivel ott élettársak azok is lehetnek, akik közül egyikük, vagy mindkettejük házas.

További hiányossága a Javaslatnak az, hogy semmiféle életkorbeli határt nem állít fel a regisztrációhoz. A Ptk. szerinti élettársi jogviszony létrejöttéhez pusztán ténylegesség kell, tehát jognyilatkozat nem. A regisztráció viszont már jognyilatkozatot jelent, e vonatkozásban azonban a Javaslat elmulasztja annak rendezését, hogy a korlátozottan cselekvőképes személy kérheti-e az élettársi jogviszonyának a regisztrálását és ha igen, milyen körülmények között. A kiskorú pl. köthet házasságot, mert ezt a helyzetet a Csjt. rendezte (Csjt. 10. §). A házassági joghoz hasonlóan szabályozni kellene a korlátozottan cselekvőképesek regisztrációs jogát is.

Szintén problematikusnak tűnik az a dolog, hogy az élettársak a Ptk. szerint nem kell, hogy magyar állampolgárok legyenek. A Javaslat szintén nem köti a regisztrációt sem magyar állampolgársághoz, sem magyarországi lakóhelyhez egyik fél részéről sem. Ezen túlmenően rendezni kellene azt a kérdést is, hogy a magyar jogalkotó milyen más országban kötött élettársi jogviszonyt ismer el egyenrangúnak a honi regisztrált élettársi viszonytal. Mint ahogy láthattuk, ezt is igrkeeznek a külföldi modellek megoldani, ehhez képest a magyar Javaslat ezzel a problémával egyáltalán nem foglalkozik.

Ad b) A személyi kör bizonytalanságán túlmenően komoly probléma áll fenn a regisztrálás ténybeli háttérének hiányával kapcsolatban. A regisztrálás közhitelesen azt bizonyítaná, hogy a felek együtt is élnek. Az SZDSZ is ezzel operál, amikor a pártvélemény kifejti: a Javaslat szerint ezzel „*elkerülhetőek lennének azok a viták, amelyek abból adódnak, hogy esetenként nehéz megállapítani, két ember élettársként élt-e együtt. A regisztrálás esetén ez nem lehetne kérdés.*” Valójában ez nincs így. Az együttélés előzetes bizonyítására semmiféle eljárást nem kíván meg a Javaslat, vagyis létrejönne egy olyan közigazgatási határozat, amely úgy foglal magában tényeket, hogy azok nem bizonyítottak. Ugyanakkor nincs utalás arra a Javaslatban, hogy a közigazgatási hatóságnak - azaz az anyakönyvvezetőnek - joga lenne bármiféle módon bizonyítási eljárást lefolytatni vagy megkövetelni a felektől, hogy az együttélésüket igazolják.

Természetesen erre az válaszolható, hogy a házasság esetén sem szükséges az együttélés ténye. A házasság és az élettársi jogviszony esetén azonban éppen az a különbség, hogy a házasságnál a Csjt. (meg a világ egyetlen családjogi törvénye) sem kívánja meg az együttélést, tehát annak fennállását sem kell előzetesen bizonyítani, mi több, a jog a házasság létét a későbbiek folyamán sem teszi automatikusan az együttélés függvényévé. Az élettársi jogviszony azonban a jelenlegi állapotában is csak úgy tekinthető fennállónak, ha a felek ténylegesen együtt is élnek; az ezen alapuló regisztrált élettársi jogviszony létrejötte és fennállása ettől a ténytől függ. Ennek hiányát nem lehet pusztán nyilatkozattal pótolni. Ha ezt nem vesszük figyelembe, akkor a regisztráció arra is alkalmassá válik, hogy egymással soha együtt nem élő emberek pusztán egy hatósági határozat alapján szerezzenek egymásnak (adott esetben a közpénzek terhére) jogokat, miközben tényleges érzelmi-gazdasági

kapcsolat adott esetben egyáltalán nincs közöttük.

Ez azért is jelentős kérdés, mert a regisztrált élettársi jogviszony léte mások számára konkrét és általános vonatkozásban is komoly jogsérelmet jelenthet. Ha pl. az öröklési szabályok kikerülése végett, vagy valamely külön kedvezmény elérése érdekében hajtják végre a felek a regisztrálást, akkor az örökösök részéről az együttélés hiányát nem lehet megtámadni, mivel el kell fogadniuk a regisztrációban foglaltakat, még akkor is, ha egyébként mindenkinek tudomása van arról, hogy a felek nem éltek és nem is fognak együtt élni.

Ennek destruktív hatása lenne a jogtudatra: ha két fél olyan okirattal rendelkezik, amely egy ténybeli alapokat nélkülöző jogviszony fennállását bizonyítja, akkor elharapódzhat az a közgondolkodás, hogy a „papír minden, a tények semmik”. Ugyanakkor romboló erőt fejthet ki a jogalkalmazás rendszere ellen is, mivel ez esetben a közigazgatás olyan jogviszonyokat kényszerülne szentesíteni, amelyeknek ténybeliségét maga sem vizsgálhatná.

Ad c) Végül az utolsó, megfontolásra érdemes kérdés: maga az anyakönyvvezető szerepe. Azáltal, hogy a Javaslat az anyakönyvvezetőt teszi meg a regisztrálás felelősének és felhatalmazottjának, kifejezésre juttatja, hogy a regisztrált élettársi kapcsolat azonos értékűnek tekintendő a házassággal. Csakhogy ez még a Javaslat szerint sincs így, ezért indokolatlan az anyakönyvvezetőhöz telepíteni ezt a hatáskört.

Emellett a házasságot nem lehet akármilyen módon és szándékkal felbontani, az élettársi kapcsolatot viszont igen. Kérdéses lesz, hogy az anyakönyvvezetők miként fognak viszonyulni ehhez a feladatkörhöz, s nem kelt-e visszatetszést, hogy a párkapcsolat bejegyzését a házasságkötéssel azonos módon kezeljék, miközben - a kötelezően elfogadandó jognyilatkozatok miatt - adott esetben egy pusztán formális alapuló, viszont valóságos tényeket nélkülöző közigazgatási határozatot bocsátanak ki. Mindezek miatt érdemes lenne elgondolkodni azon, hogy anyakönyvvezetők helyett nem lenne-e célszerűbb a regisztrációt a gyámhatósághoz telepíteni.

A Javaslat a következőképpen folytatódik:

1. § (2) *A regisztrált élettársi kapcsolat megszűnik,*

- a) *ha a regisztrálást törlik;*
- b) *ha bármelyik fél elhalálozik;*
- c) *ha a felek egymással házasságot kötnek.*
- d) *Az élettársi kapcsolat regisztrálásának törlését bármelyik fél egyoldalúan is kérheti. A törlési kérelmet az (1) bekezdés szerinti okiratba kell foglalni, és az élettársi kapcsolatot regisztráló anyakönyvvezetőhöz kell benyújtani. Az anyakönyvvezető a formailag megfelelő okirat alapján a regisztrálást törli.*
- e) *A regisztrálás törlését elrendelő határozat ellen annak kézhezvételétől számított 30 napon belül közigazgatási bírósághoz lehet fordulni.*

A Javaslat indokolása kimondja a következőket: „A § tartalmazza a regisztrált élettársi kapcsolat megszűnésének az eseteit is, beleértve azt az esetet, amikor a felek egymással kötnek házasságot. Ilyenkor a regisztrált élettársi kapcsolat a törvény erejénél fogva megszűnik.

Az élettársi kapcsolat kevésbé formalizálható, mint a házasság. A regisztrálás lehetőségének megadásával azonban óhatatlanul felmerül a kérdés, hogy mi történjék az élettársi kapcsolat megszakadása esetén? A Javaslat a regisztráció törlését bármelyik fél egyoldalú döntése alapján lehetővé teszi, tehát az élettársi kapcsolat megszakadásának tipikus esetét modellezi. Ugyanakkor a jogbiztonság érdekében ezt az egyoldalú nyilatkozatot csak a bejegyzéshez szükséges okirati formában teszi lehetővé. Ugyanakkor a regisztráció törlése nem jelenti feltétlenül az élettársi kapcsolat megszakadását: az élettársak a jövőre nézve csak a regisztráláshoz köthető többletjogosítványokat veszítik el.”

A jogviszony megszüntetésénél rögtön egy joghézaggal szembesülünk. A regisztrált élettársi kapcsolatot ugyanis csak az jegyeztetheti be, aki még nem házas - viszont a Javaslat nem zárja ki, hogy az is bejegyeztessen egy új jogviszonyt, aki már regisztrált élettársi kapcsolatnak az alanya. Ennek kivédése érdekében a Javaslatnak olyan rendelkezést kellene tartalmaznia, amely semmissé teszi egy regisztrált élettársi kapcsolat hatálya alatt az újabb regisztrálást.

Ami az egyoldalú megszüntetési kérelmet jelenti: ez egy olyan automatizmust jelent, amely nem felel meg a regisztrált élettársi jogviszony komolyságának, Európában ezt nem is alkalmazzák, helyette a rendes bontóper szabályai érvényesülnek (kivéve a PaCS-nél, de ott is három hónap a „felmondási idő”). Ha a regisztrált élettársi jogviszony a házassághoz hasonló jogintézmény lenne - márpedig a szándék éppen ez - , akkor annak e vonatkozásban hasonlóképpen kellene viselkednie,

mint a házasságnak.

Az öröklési jog szempontjából pedig meglehetősen destruktív a fenti megoldás. Ha bármelyik fél egyoldalú nyilatkozattal megszüntetheti a regisztrációt, akkor a másik felet minden további nélkül elszakíthatja az öröklés lehetőségétől, akár a huszonegyedik óra előtti utolsó percben is - holott éppen az öröklés biztosítására akarták bevezetni a regisztrációt. (A lakáshasználati joggal kapcsolatban más a helyzet, ott ui. a regisztráció törlése nem tenné automatikusan semmissé a másik élettárs lakáshasználat jogát.) Ezért az öröklés esetén rendezni kell azt, hogy a regisztráció törlését kérő élettárs indokolatlanul ne tudja megfosztani a másik felet az öröklési várománytól, különösen, ha a regisztráció törlése után is együtt élnek, vagy az öröklésből kivetett volt regisztrált élettárs továbbgondozza a regisztráció törlését kérőt.

A Javaslat a továbbiak folyamán a regisztrált élettársi jogviszonnyal együtt járó - már jelzett - jogokat és az azok megvalósításához szükséges jogszabályi módosításokat tartalmazza a következőképpen:

„A regisztrált élettársak jogállása

2. § Az öröklés, valamint a közös lakás használata kérdésében a regisztrált életközösség joghatálya a házassággal, a regisztrált élettársak jogállása a házastársak jogállásával egyezik meg.”

Ennek érdekében a Javaslat több jogszabály módosítását is elrendeli a következőképpen:

„Módosuló jogszabályok

3. § A Polgári Törvénykönyvről szóló 1959. évi IV. tv. (a továbbiakban: Ptk.) 601. §-ának (1) bekezdése helyére a következő rendelkezés lép:

’(1) Törvény alapján nem örökölhet az örökhagyó házastársa, illetve regisztrált élettársa, ha az öröklés megnyílásakor a házastársak, illetve a regisztrált élettársak között életközösség nem állott fenn, és az eset összes körülményeiből nyilvánvaló, hogy az életközösség visszaállítására nem volt kilátás.’

(2) A Ptk. 607. §-ának (4) bekezdése helyébe a következő rendelkezés lép:

’(4) Ha leszármazó nincs, a házastárs vagy a regisztrált élettárs örököl. A továbbiakban ahol a törvény házastársat említ, azon a külön törvény alapján regisztrált élettársat is érteni kell.’

4. § A házasságról, a családról és a gyámságról szóló 1952. évi IV. tv. (a továbbiakban: Csjt.) 7. §-a következő új (3)-(4) bekezdésekkel egészül ki:

’(3) A (4) bekezdésben foglaltak kivételével érvénytelen a házasság, ha a házasulók valamelyike regisztrált élettársi jogviszonyban áll.

(4) Ha a házasulók egymással állnak regisztrált élettársi jogviszonyban, a házasság érvényesen megköthető.’

f) § A Csjt. IV. részének 31/A. §-a a következő (3) bekezdéssel egészül ki:

’(3) A külön törvény alapján regisztrált élettársak esetében a közös lakás használata során e törvény szabályait kell értelemszerűen alkalmazni azzal, hogy házasság helyett regisztrált élettársi kapcsolatot, házastárs helyett regisztrált élettársat, házasságkötés helyett az élettársi kapcsolat regisztrálását, a házasság felbontása helyett az élettársi kapcsolat regisztrálásának törlését kell érteni. A lakáshasználat keretében a regisztrált élettárs különvagyonának a regisztrálást megelőzően megvult, továbbá a regisztrálást követően öröklés jogcímén szerzett vagy ajándékba kapott vagyontárgy, a személyes használatra szolgáló és szokásos mértékű, illetőleg mennyiségű vagyontárgy, valamint a különvagyon értékén szerzett vagyontárgy számít.”

Az öröklési joggal kapcsolatos rendelkezés egyértelmű, bár láthattuk, hogy végső soron olyan jogot jelent, amelyet egyetlen tollvonással meg lehet semmisíteni. A közös lakás használatánál már ilyen lehetőség nincs. A Javaslat itt a bontóperekéből indult ki: a házasság esetén annak felbontása önmagában megszünteti az öröklési lehetőséget, míg a lakáshasználati jogot nem.

A lakáshasználati jog viszont a legerősebb és egyben mégis a leggyengébb pontja a Javaslatnak. Erős azért, mert a regisztrált élettársi jogviszonnyal a másik fél lakásába beköltöző élettársnak

alanyi joga lesz a lakáshasználat folytatására, különösen akkor, ha a feleknek közös kiskorú gyermeke is van. Gyenge annyiban, hogy az élettársi jogviszonyban élők többsége pontosan azért nem köt házasságot, mivel nem akarja, hogy a másik félnek ilyen jogai legyenek. (Ezért van az, hogy az élettársak jelentős része megtiltja a másik félnek a lakásába történő bejelentkezést, mert attól tartanak, hogy ez már birtokjogot is megalapoz annak javára.) A Javaslatnak ez a része tehát jószándékú, de valójában éppen ez lesz az, amely népszerűtlenné fogja tenni a regisztráció lehetőségét. Emellett e feltétel alól is van kibúvó: az ui., hogy a házasulók is köthetnek egymás között szerződést a közös lakás használatára, így tehát a regisztrált élettársak is, vagyis a fenti szabály igen könnyű lesz kikerülni. Ha viszont a felek kikerülnek, akkor magának a Javaslatnak nem lesz sok értelme, haszna és hatása.

Mindezek mellett van még két jog, amely a legtöbb vita tárgyát képezi a regisztrált élettársi jogviszonnyal kapcsolatban s amelyeket a Javaslat meg sem említ.

Örökbefogadási jog. Magyarországon eddig sem volt és most sincs akadálya annak, hogy egyedülálló személy gyermeket fogadjon örökbe [Csjt. 47. § (1) bek.]. Amennyiben a gyermeket egy személy fogadta örökbe, úgy a gyermeket csak az örökbefogadó házastársa fogadhatja örökbe [Csjt. 47. § (5) bek.]. Az örökbefogadást elsősorban házasságban élők számára kell engedélyezni [Csjt. 49. § (1) bek.].¹⁴ A Csjt. tehát háromféle örökbefogadást ismer: a házasfelek általit, azt, amikor egyedülálló személy fogad örökbe és azt, amikor a házastárs. Arra azonban már nincs lehetőség, hogy élettársi kapcsolatban élők közösen is megtegyék ugyanezt, vagy az egyik élettárs a másik gyermekét fogadja örökbe. Ennek az a jogpolitikai indoka, hogy az élettársi jogviszony közönséges vagyoni jogi kapcsolatot jelent: ha pedig lehetőség lenne arra, hogy élettársak fogadjanak örökbe, akkor bárkik megtehetnék ezt, függetlenül attól, hogy egyébként fennáll-e közöttük tényleges élettársi kapcsolat vagy sem - erre nézve ugyanis nincs „papírjuk”, a fennállás bizonyítása pedig szükségszerűen csak arra az időpontra vonatkozhat, amikor az együttélés iránti bizonyítást lefolytatták. Kissé egyszerűbben: mivel két személy jelenleg minden további nélkül kijelentheti, hogy élettársi jogviszonyban élnek, ennek következtében tág tere nyílhat a visszaéléseknek az örökbefogadás esetén, arról nem is beszélve, hogy a gyermek érdekeinek nem felel meg, hogy ilyen „híg” jogviszonyban lévő emberek rendelkezzenek a sorsa fölött.

A Javaslat nem szól az örökbefogadásról. Itt érhető ismét tetten, hogy a Javaslat szerkesztői nem mernek állást foglalni amellett, hogy támogatják-e az egynemű párok örökbefogadási jogát, vagy sem. Ha ugyanis igen, akkor minden további nélkül ki lehetne egészíteni a Csjt. rendelkezését azzal, hogy a házastársak mellett a regisztrált élettársak is lehetőséget kapnak az örökbefogadásra, mi több: előnyöket élveznek az egyedülállók előtt. Ugyanakkor ez a jogviszony még mindig elég cseppfolyós lenne, hiszen ha bármikor, egyoldalúan, indokolás nélkül fel lehet bontani, akkor az így kialakuló helyzet nem szolgálná a gyermek javát. A közös örökbefogadás tehát akkor nyílna meg, ha a felek egymással házasságot kötnének - ez viszont nem vonatkozik az egynemű párokra.

A reprodukciós eljárások vonatkozásában sem tesz le az asztalra megoldást a Javaslat. Az Alkotmánybíróság álláspontja az, hogy a mesterséges megtermékenyítés alapjogként senkit nem illet meg, mivel az olyan gyógymód, amely elsősorban a házassághoz kötődik [750/B/1990. ABH és 108/B/2000. ABH].¹⁵ A jelenlegi egészségügyről szóló törvény, az 1997. évi CLIV. tv. (Eütv.) azonban lehetővé teszi az élettársak esetén is a reprodukciós eljárásokat - feltéve, ha azok különműködők és egyikük sem áll házastársi kapcsolatban [Eütv. 166. § (1) bek. b) pontja, 167. § (1) bek.]. Egyedülálló személy esetén azonban reprodukciós eljárás főszabály szerint nem alkalmazható. Itt vannak bizonyos kivételek, mint pl. amikor a női petesejt már megtermékenyült, akkor egyedülálló (illetve 2006. július 1-től: „egyedülállóvá vált”) nőnél folytatni lehet az eljárást [Eütv. 167. § (2) bek., 2006. július 1-i hatállyal módosította a 2005. évi CLXXXI. tv. 44. § (2) bekezdése], egyedülálló nő önállóan is kezdeményezhet reprodukciós eljárást [Eütv. 167. § (4) bek. - hatályos 2006. július 1-től a bevezetéséről rendelkező 2005. évi CLXXXI. tv. 12. §-a és 44. § (2) bekezdése alapján]. A Javaslat azonban nem érinti a fenti kérdéseket, ezért a regisztrált élettársak esetén az egynemű párok továbbra sem vehetik igénybe a reprodukciós eljárásokat.

¹⁴ Ezt a szabályt még a Terry Black-ügy után hozta meg nagy sietve a jogalkotó a 2002. évi X. tv. 107. § (4) bekezdésével, amely rendelkezés hatályos 2003. január 1-től.

¹⁵ „A mesterséges megtermékenyítéshez nem fűződik olyan emberi vagy állampolgári alapjog, amely bárkit, minden megkülönböztetés nélkül megilletne. A megtermékenyítésnek ez a formája intézményes gyógymód, amelynek célja, hogy utódhoz segítse azokat az embereket, akiknek házasságból természetes úton egészséges gyermek nagy valószínűség szerint nem származhat. A mesterséges megtermékenyítés mint egészségügyi szolgáltatás, feltételekhez köthető, feltéve, hogy ezek a feltételek az alkotmányos alapelvekkel összhangban állanak.” (750/B/1990. ABH).

Hogyan tovább?

A jelenleg javasolt szabályozás tehát elnagyolt és tisztázatlan. A legfontosabb hiányossága pedig az, hogy az élettársi jogviszony - kötelezettségek vállalása nélkül - már ebben az állapotában sem közelíthet a házassági jog felé. Ugyanakkor a Javaslathoz fűzött pártvélemény kifejti, hogy a regisztrált élettársi jogviszony további jogokat fog átvenni a házassági jogból: *„A regisztrált élettársak jogai a továbbiakban bővíthetők. Miután a regisztrált élettársai kapcsolat intézménye létrejön, a későbbiekben annak tartalma tovább bővíthető annak érdekében, hogy az élettársak további jogokat kapjanak.”* Nyilvánvaló azonban, hogy olyan élettársi jogot nem lehet létrehozni, amely a házassági jogok többségét felveszi. Ezzel ugyanis alkotmányos sértő helyzet jönne létre, mivel az élettársi jog nem helyettesítheti a házassági jogot, vagyis nem jelenhet meg úgy, mint házassági alternatíva. Ha ez így történne, akkor sérülne a házasság alkotmányos úton elrendelt kiemeltsége.

Ugyanakkor amennyiben a regisztrált élettársi kapcsolat további házassági jogi elemekkel bővülne, akkor fel kell vennie a házassági joggal együtt járó kötelezettségeket is. Ennek hiányában ez a jogintézmény alkotmányellenes lenne, mert nem egyszerűen helyettesítené a házasságot, hanem kifejezetten arra irányulna, hogy annak hatályát lerontsa, ellehetetlenítse s magát a jogintézményt tegye fölöslegessé.

A fentiek alapján tehát a jogalkotónak először is el kellene döntenie, hogy az élettársi jogviszony regisztrálhatósága esetén elsősorban az egynemű párok együttélését kívánja-e szabályozni vagy sem; ezután részletes vizsgálatot kell lefolytatnia arra vonatkozólag, hogy a társadalom egyes érintett részeinek milyen értékítéletei és kívánalmai vannak e jogviszonnyal kapcsolatban. Tisztázni kell mindezek után a jogszabály személyi hatályát és azt, hogy mely államok hasonló jogviszonyát ismeri el a magyar jog is regisztrált élettársi jogviszonyként; be kell vezetni a feleknek az egymás irányában fennálló kötelezettségeinek rendszerét, s végül a hazai jogrendszerbe illeszkedően rendezni kell a további részletkérdéseket elsősorban az öröklési jog, az örökbefogadási jog, a reprodukciós eljárások, és a gyermekek fölötti szülői felügyelet jogával kapcsolatban. Csak e kérdések vonatkozásában felmerülő alternatívák rögzítése után lesz a jogalkotó abban a helyzetben, hogy ki tudja elégíteni az élettársi jogviszony továbbfejlesztésére vonatkozó társadalmi igényeket.

jogi hírek

interjúk

publikációk

vitafórum

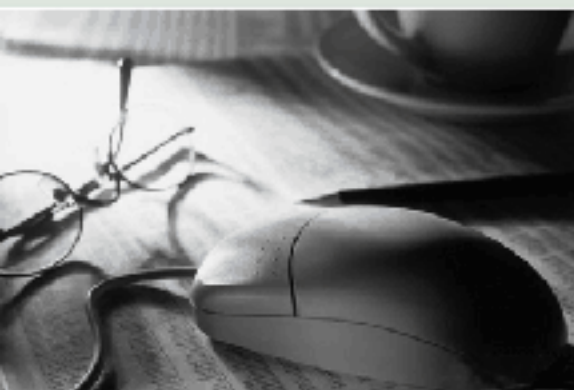
szaknévsor

jogi szakkönyv-katalógus

jogi állásbörze

szakmai rendezvények

heti hírlevél

országos ügyvédi szaknévsor

magyar, angol és német nyelven

ügyfél keres ügyvédet szolgáltatás